

Азиз Қайумов

УЛУҒ ШОИР ХОТИРАСИ

(Ғафур Ғулом)

Тошкент
«MUMTOZ SO‘Z»
2011

УДК: 821.512.133
ББК 83.3(5Ў)6

Шундай ижодкорлар борки, вафотларидан сўнг ёзиб қолдирган асарлари билан иккинчи умрларини давом эттирадилар. Ушбу мўъжаз тўпламда яна бир қарра ёд этилаётган шоир Фафур Ғулом ана шундай ўлмас ижодкорлардан биридир.

Ўйлаймизки, китоб шоир ижоди ва фаолиятига оид серқирра воқеликларни ёритиш билан кўнгил бўстонингизни нурафшон этади.

83.3(5Ў)6

Қ33

Қаюмов, Азиз.

Улуғ шоир хотираси / А.Қаюмов. - Т.: MUMTOZ SO‘Z, 2011. - 68 б.

ББК 83.3(5Ў)6

ISBN 978-9943-398-27-6

© Азиз Қаюмов, 2011
© «MUMTOZ SO‘Z», 2011

КИТОБЛАР ТОРТИФИ

1959 йил куз фасли эди. Хоразмда ЎзФА Президиуми бошчилигида XIX аср ўзбек адабиётининг йирик намояндаси Огаҳийнинг туғилганига 150 йил тўлгани кенг нишонланди. Илмий йиғинда бошқа олимлар билан бир қаторда академик Фафур Фулом ҳам қуйидагича нутқ сўзлаган эди.

— Муҳтарам дўстлар! Ўзбекистон Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтида қўлёзма китоблар хазинаси бор. Ҳозир мен ушбу хазина учун отамдан менга ёдгорлик бўлган бир қўлёзма китобни тақдим этаман. Бу Шайх Саъдий «Гулистон» асарининг қўлёзма нусхасидир.

Залда қарсақлар янгради. Шарқшунослик институти қўлёзма китоблар фонди бошлиғи Қувомиддин Муниров залдан саҳнага кўтарилди. У Фафур Фулом ҳузурига келиб, у кишига салом берди. Фафур Фулом домла минбарда туриб қўлларидаги китобни Қувомиддин Мунировга топширдилар. У китобни шоирдан олиб таъзим қилди ва миннатдорлик изҳор этди. Буни залдаги барча тўпланганлар қарсақлар билан қаршилашди. Шоир ўзи учун энг қимматли бўлган китобни Фанлар академияси ихтиёрига топшириши кўпчилик учун ибратли воқеа бўлди.

Йиғиннинг иккинчи куни бу ташаббусни эл орасига дарҳол ёйилгани ва унинг қўллаб - қувватланганлигига шохид бўлдик. Илмий маърузалар тугаб йиғин ўз ишини тамомлаётган вақтда хоразмлик олим ва ёзувчи Юнус Юсупов Айёмий сўз сўраб, минбарга кўтарилди.

— Ҳурматли ўртоқлар, — деди у сўз бошлаб, — кеча муҳтарам академик-шоиримиз Фафур Фуломнинг Академияга китоб тақдим этганлари мени руҳлантириб юборди. Бу кишининг ташаббусига қўшилиб, мен ҳам ҳозир ўз шахсий кутубхонамдаги яхши бир қўлёзма китобни Академиямизнинг Шарқшунослик институтига тақдим этмоқчиман.

Залдагиларнинг қарсақлари остида у ҳам қўлидаги қўлёзма китобни институт вакилига топширди.

Академик-шоир Фафур Фуломнинг ўзи учун фоят азиз китобни илм даргоҳига тақдим этмоғи унинг бирор ташаббус

кўрсатиб ибрат бўлиш мақсадида қилинган эмас эди. Бу унинг учун қалб амри эди. Бунга мен кейинчалик яна бир бор шоҳид бўлганман.

Мен — ЎзФА Тил ва адабиёт институтида ишлаган вақтимда (1958-1961) Фафур Фулом домланинг бетобликларини эшитдим ва у кишини кўриб келмоқ учун ҳовлиларига бордим.

Бешёғоч даҳасида Муқимий номли мусиқали драма ва комедия театрининг ёнидаги уйда Фафур Фулом оиласи билан истиқомат қилган. Уйдагилар мени яхши кутиб олишди. Назаримда домла хонада ёлғиз ётиб зерикканлар. У ёқ-бу ёққа чиқмоқ имконияти чеклангач, хонада ётиб юраклари сиқилган, энди уни бўшатмоқ керак. Бунинг учун эса диққат ва сабрли тингловчи керак эди. Ҳозир бўлса шундай тингловчи ўз оёғи билан кириб келди. Биз учун устознинг ҳар бир сўзи, ҳар бир гапи жуда қимматли. Шунинг учун мен беморликларида ҳам соппа-соф ва теран фикрловчи дилкаш устозимнинг суҳбатини жону дилдан берилиб тингладим. Ҳатто шунчалар шарафга эга этган устозга миннатдорлик туйғуси билан у кишининг ҳар бир гапини қўлимдан келганича уқиб олмоққа ҳаракат қилдим. Мавзу хилма-хил эди. Ҳам адабий ижод, ҳам адабиётшунослик илми, бу илмнинг қандай соф ва чуқур бўлмоғи кераклиги, айрим адабиётшуносларга домланинг муносабатлари ва ҳ.к.

Ярим соатча шу тахлитдаги суҳбатдан сўнг кетишга изн сўрадим. Устоз руҳсат беришдан олдин ётган жойларидан туриб ёзув столи ёнига келдилар. Курсига ўтириб стол ғаладонларидан бирини очдилар, ундан бир араб ёзувидаги кўлёзма китобни олиб менга кўрсатдилар. Сўнгра бошқа бир ғаладонни очиб ундан ширинлик картон қутчасига ўхшаган бўш қутичани олдилар. Бу қутичага ҳалиги китобни солиб устини беқитдилар ва менга узатдилар.

— Мана шу китобни мендан совға сифатида олиб кет, ўқиб юрарсан.

Мен миннатдорлик билан китоб солинган қутичани муборак қўлларидан олдим.

Кейинчалик уйда китоб билан танишиб чиқдим. У Шайх Саъдийнинг бир китобга жамланган “Гулистон” ва “Бўстон” асарлари эди. Майда настаълиқ хати билан жуда чиройли қилиб кўчириб ёзилган. Лекин муқоваси йўқ. Тахминан XVIII-XIX асрларга мансуб.

Мен бу китобни узоқ йиллар ўз қўлимда сақладим. Кейинчалик эса уни ЎзФА Қўлёзмалар институти фондига топширдим. Тажрибада кўрдимки, китоб эгаси ўзи учун қадрли китобни қадршунос қўлига топширса кўнгли тўлар экан. Қўлёзмалар институти ана шундай қадршунос даргоҳ эди.

БОЗОРДА

Тошкентда бизнинг маҳалламизда (Юнусобод тумани Абдурахмон Жомий номли маҳалла) бир қўшнимиз бор. Кўп ёқимли, хушсухбат киши. Бу одам илгари Тошкентнинг Арпапоя маҳалласида шоир Фафур Фулом, Ойбек домлалар билан ҳаммаҳалла бўлганлар. Бу кишининг оталари врач Исҳоқ ака Фафур Фулом билан ҳам қўшни, ҳам яқин дўст эканлар.

— Бир куни отам билан бозорга тушадиган бўлдик, — деб ҳикоя қилдилар ўша қўшним Қаҳрамон ака, — ота-бола бозордан сотиб оладиган масаллиққа яраша пул олдик. Бозорга келиб ҳали ичкарига кирганимизча ҳам йўқ эди. Рўбарўдан Фафур ака чиқиб келдилар ва отам билан саломлашиб кўришдилар. Устознинг кўринишлари жиддий, юзларида сал ташвиш аломати бор эди. У киши отамга дедилар:

— Ёнингда пулинг борми?

— Бор.

— Қанча?

— Уч юз сўм олган эдим бозор қилмоқ учун.

— Шунга менга бер.

— Хўп. Мана, — деб отаси чўнтагидаги бор пулни олиб Фафур акага берган.

Фафур ака пулни олганча, ҳозир келаман, деб бозорга кириб кетганлар. Энди ота-бола бозордан бирор нарса харид қилмоқдан воз кечиб уйга қайтишга ростландилар. Чунки харид қилмоқ учун пул қолмаган эди. Орадан бир оз вақт ўтди. Бирдан Фафур Фулом хурсанд қайтиб келганлар. Қўлларида бир халта китоб. Араб ёзувида. Улар учовлари катта халтани машинанинг юкхонасига солиб биргалашиб бозордан уйга йўл олганлар.

Шунда Фафур ака бўлган воқеани айтиб берган эканлар.

Фафур Фулом бозорни айланиб юрганларида бир чолнинг бир неча араб ёзувидаги китобларни олдига ёзиб қўйиб уларни сотмоқчи бўлиб ўтирганини кўрганлар. Келиб у китобларни олиб кўра бошлаганлар. Китоблардан бирини олиб Фафур ака уни яхшилаб кўриб чиқиб, сотиб олмоққа қарор қилганлар. Фафур Фулом бу китобни яхши билар эди. У сўраган:

— Ана шу китобингизга неча пул берай?

— Йигирма беш сўм берақолинг, болам, — деган чол.

Фафур Фулом бу китобларнинг ҳақиқий баҳосини билар эди. Сотувчи эса билмас эди. У сўраётган баҳо сув текиндек. Шунинг учун харидор чолдан бу китобларнинг ҳақиқий баҳосини тўлаб олмоққа қарор қилди. Ўзидаги бор пул чол айтган баҳога етса ҳам, ундай қилмади. Ўзидаги бор пулга қўшнисидан қарз олганини ҳам қўшиб сотувчига китобларнинг ҳақиқий баҳосини тўлаб сотиб олди. Эҳтимол, бозор аҳли умуман бундай харидорни кўрмагандир.

Албатта, уйга қайтгач, Фафур Фулом дарҳол қўшнисига олган қарзини қайтариб берган. Лекин гап китобнинг эгаси билмаган китоб ҳақини билган одамнинг инсоф билан тўлаганида. Китобнинг ҳақиқий қадру қимматини билган одамгина шундай қилмоққа қодирдир.

ДИЛ ИЗҲОРИ

1959 йил. Ҳамза Ҳақимзода Ниёзийнинг туғилганига 70 йил тўлганини Ўзбекистон жамоатчилиги кенг нишонлади. Шу муносабат билан Ўзбекистон Фанлар академиясидан бир гуруҳ илмий ходимлар Фарғона вилоятида бўлган эдик. Юбилей тадбирлари Кўқонда, Фарғонада бўлиб ўтди. Сафар Шоҳимардонда яқунланди. Ҳамза Ҳақимзода оромгоҳига гуллар қўйилди. Кўксув бўйидаги истироҳат боғида яхши зиёфатлар бўлди.

Илмий сафар қатнашчиларига кўп иззат-хурмат кўрсатилди. Ҳамма иш кўнгилдагидек бормоқда. Ташқарида шунча диққат-эътиборга сазовор бўлганимиз ҳолда ўзимизда Тошкентдаги қароргоҳимиз бўлмиш институтимизда, Фанлар академиямизда хизматга оид тарангликлар юз бериб турмоғи нохуш бир ҳол эди. Улар гоҳо йирикроқ, гоҳо майда бўлади. Аммо униси ҳам,

буниси ҳам кўпинча кишининг таъбини тирриқ қилади. Ўша кунлари Тошкентда мен ишлаётган институт — Тил ва адабиёт институтига оид бир гап қулоғимга чалинган эди. У бевосита менга тегишли. Бир ёши катта илмий одам, обрўли ва ҳурматли киши менга қарши иш бошлаган. Бундан хабардор бўлгач, албатта қувонган эмасман. Кўнглимда ғашлик туғилган. Унинг таъсири юзда ҳам, гап-сўзда, хатту ҳаракатда ҳам сезилиб қолар эди.

Шоҳимардондаги зиёфатдан чиқиб у ердан Фарғонага қайтмоқ, сўнг Тошкентга йўл олмоғимиз керак. Шунинг тараддудида ҳаммамиз машиналарга ўтира бошладик.

Зиёфатдан ҳамма бўлмаса ҳам кўпчилик метёрида ширакайфлик билан чиқади. Мен ҳам бундан мустасно бўлмаганман. Бу нарса эса ҳалиги ғашликни янада кучайтирган. Кимгадир кўнглидаги гапларни айтиб уни бўшатмоқ зарурияти бор.

Кўпчилик ичида менинг яқинимда Фафур Фулом домланинг турганларини кўриб қолдим. Бу руҳимни кўтариб юборди. Зиёфат таъсири остида бўлса керак, дадиллик ҳам туғилди. Мен у кишига яқинлашиб салом бердим. Тил ва адабиёт институтига ишга ўтганимдан бери домла билан кўп учрашар, ҳар тўғрида у киши билан эркин гаплашмоққа одатланиб қолган эдим. Домла саломга алик қайтариб ҳол-аҳвол сўрадилар. Мен одатдагидек умумий жавоб қилмай домланинг юзларига қарадим. Қаршимда отадек меҳрибон ва шафиқ, ғамхўр ва қадрдон устоз турар эдилар. Кўнглингдаги ташвиш, дардни шундай одамга айтмай кимга айтсан, киши. Ўшандагина дилни эзиб турган ғашлик сал кетади. Тинчланасан. Бу ҳасрат ё шикоят эмас, фақат дил изҳори.

Сўхбат асносида мен Фафур Фулом домлага Бобурнинг тўртликларидан бирини ёддан ўқиб бердим. Ҳаяжон билан, тўлқинланиб ўқидим. Чунки у ўша вақтдаги кайфиятимга жуда мос келар эди.

Фафур Фулом бу шеърни диққат билан, жон қулоғи билан тингламоқда эдилар. Ҳар ҳолда менга шундай туюлган.

*Бедард ҳабиб билмади дардимни,
Тупроқча кўрмади ранги зардимни.
Кўнглида мендин неча ғубори бордир,
Кетдим, муна энди топмағай гардимни!*

Шеърни, айниқса Навоий, Бобур, Оғаҳий каби улуғларимизнинг шеърларини Фафур Фуломдек дилдан тушунадиган, уларнинг мутаассирона кучини жону дил билан қабул қиладиганлар кўп бўлмаган.

Бир маҳал мен бир тарихшунос мўътабар олимга Навоийнинг “Навбаҳор бўлдию кўнглим гулбуни очилмади” мисраларини анча тўлқинланиб ўқиб берганимда бу ҳамсўхбатим энсаси қотиб “Ҳа, шоирлигингиз тутиб кетмоқдами” деб қўя қолган эдилар.

Фафур Фулом Бобурнинг тўртлигини диққат билан эшитиб турдилар. Менимча, шеърдаги дардли кечинмалар уни ўқиётган кишининг кўнглига ҳамоҳанглигини, бу шеърни ўқиб дилини сал бўлса-да бўшатмоқчи эканини тўла тушунган эдилар. Бу шоирнинг қарашларида, тафаккур барқ уриб турган қиёфасида шундай сезилиб турар эди. Фафур Фулом ўзида туғилган бундай кайфиятни сезганимни ҳам пайқадилар. Шунинг учун умумий юпатиш сўзларини айтишдан сақландилар. Фақат “Шу тўртликни менга ёзиб бергин” дейиш билан чекландилар. Менинг дилим эса шундай назокатли қалб эгасига ўз дардини изҳор этмоқ билан тасалли топган эди.

Охир оқибат шундай бўлдики, устоз Фафур Фулом дилимдаги ўша ғашликни, ҳатто уни келтириб чиқарган сабабларни ҳам бутунлай йўқ қилиб ташладилар. Мен бу тўғрида юқорида ёзганман.

ФАФУР ФУЛОМ ВА ПҶЛАТЖОН ДОМЛА ҚАЙҶОМОВ

Бизнинг падари бузрукворимиз Пўлотжон домла ҚайҶомов (1885-1964) Кўқон шахрининг таниқли зиёлиларидан бўлганлар. У киши мустамлака даврида усули жаҳид мактаби очган, ёш болаларга диний билимлардан ташқари замонавий билимларни ҳам ўргатиб, маърифатли этмоққа интилган ёш ўқитувчилардан бири эдилар. Бу эса усули қадим мактаби тарафдорларининг ва Чор маъмуриятининг қаттиқ қаршилигига дуч келган. Уни енгил осон бўлмаган. Пўлотжон домла ҚайҶомов Совет даврида янги мактабларда ўқитувчилик

қилганлар. Бу эса қора гуруҳларнинг хуруж ва таъқибларига учраган. Лекин маърифатпарвар маорифчилар ҳеч нарсадан қўрқмай ўз фаолиятларини давом эттирганлар.

Пўлотжон домла Қайюмов ўлкашунос олим ҳам эдилар. Бу кишининг “Тазкираи Қайюмий”, “Тазкират уш шуаро”, “Қўқон тарихи ва адабиёти” каби асарлари ўзбек адабиёти тарихи ва тарихшунослигига бир муносиб ҳисса бўлгани кўп мутахассисларга аён.

Мақтаб, маориф соҳасидаги кўп йиллик хизматларини тақдирлаб Пўлотжон домла Қайюмовга 1943 йили “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи” фахрий унвони берилган эди.

Академик Фафур Фулом ва Пўлотжон домла Қайюмов, гарчи улар ўртасида бирор улфатчилик, борди-келди бўлмаса-да, бир-бирларини яхши билишар ва ҳурмат қилишар эди. Айниқса, биз — мен Азиз Қайюмов ва укам Лазизхон Қайюмовлар илм майдонига чиққанимиздан сўнг бу янада ортган.

1961 йилда Тошкентда филология фанлари доктори илмий даражаси учун диссертация ёқладим. Шу диссертацияни тайёрлаш ва ёзиш асносида академик Воҳид Зоҳидов илмий раҳбарлик қилганлар, академиклар Фафур Фулом ва Ойбек менинг илмий ишимни фаол қувватлашган.

Менинг диссертациям ёқловга тавсия этиш учун Тил ва адабиёт институтининг илмий кенгашида муҳокама қилинганда академик Фафур Фуломнинг сўзга чиқиб айтган гаплари ҳамон эсимда. Фафур Фулом ўз сўзларида ишни ёқловга тавсия этиш кераклигини айтдилар. Шу билан бирга Қўқонда кекса бир маърифатпарвар ўқитувчи ва олим борлигини, унинг фаолияти этакларининг Муқимий, Фурқатларга уланиб кетганлиги, бу одамнинг ўзбек адабиёти, тарихи, тилшунослиги, таълим-тарбия соҳасининг ривожига кўп улғуи қўшгани тўғрисида ҳаяжонли ва илиқ гаплар айтдилар. Маълум аҳли Фафур Фуломнинг кекса маорифчи Пўлотжон домлани кўзда тутганликларини билиб турар эди. Диссертант ана шу одамнинг фарзанди. У ўз диссертациясида шу кекса олимнинг йиққан қимматли илмий материалларидан истифода этган, бу эса ишнинг илмий даражасини оширган, деб хулоса қилган эдилар нотик.

Устознинг бу самимий сўзлари ўшанда ҳам, ҳозир ҳам менинг илм-фан олдидаги жавобгарлик ҳиссимни янада кучайтиради.

Отамиз Пўлотжон домла кексайиб, нафақага чиқиб расмий хизматларни тарк этган бўлсалар-да, уйда ўтириб туну кун илмий асарларини ёзмоқ ила банд бўлганлар. Бунга ҳам вақт етган, ҳам шароит туғилган эди. Аммо ёш улуғлиги ва нотоблик ҳам ўзини сездириб турган.

1960 йил ёзи. Фафур Фулом Кўқон шаҳрида эканида бирикки яқинлари билан бирга Кўқон бозорини айланиб юришган экан. Бозор катта, одам кўп. Атрофда ҳамма савдосотиқ билан банд. Фафур Фуломнинг бозордан чиқмоқ учун дарвоза томонга бораётган бир кекса одамга кўзлари тушган. Унга яқин келганлар ва салом берганлар. Ҳассага суяниб тўхтаган бу улуғ ёшли мўйсафид Фафур Фуломга алик қайтарган ва ўзининг нотоблик туфайли ожизланган нигоҳини йўналтириб унга нотанишдек қараган. Фафур Фулом бу мўйсафид кишига кўп изҳори ҳурмат кўрсатиб бир неча ёқимли гаплар гапирганлар. Сўнг сўз орасида деган эканлар:

— Кеча Тошкентда бир йиғинда Азизхон билан бирга эдик.

Шундан сўнг Фафур Фулом ҳамсуҳбатларига ўзларини танитганлар.

Мўйсафид киши жуда хурсанд бўлган. Айниқса шундай одам унинг ўғлини тилга олгани унга катта мамнуният бахш этган эди.

Уларнинг ширин суҳбаги озгина фурсат давом этган. Сўнг мўйсафид киши деган:

— Агар вақтлари тақозо этса, эртага бизнинг ҳовлига ташриф буюриб меҳмонимиз бўлсалар. Сизни уйимизда кутмоқдан беҳад мамнун бўлар эдик.

Фафур Фулом домла таклиф учун миннатдорлик изҳор этиб, эртанги кунга мўлжалланган ишларини айтиб берганлар ва узр сўраганлар.

Отамиз Пўлотжон домла Қайюмов Кўқондан Тошкентга менга ёзган навбатдаги мактубларида Фафур Фулом билан бўлган ана шу учрашувлари тўғрисида хабар қилган эдилар.

Падари бузрукворимиз Пўлотжон домла Қайюмов 1964 йили август ойида саксон ёшда Кўқон шаҳарида дунёдан ўтдилар. Ҳаво анча иссиқ. Марҳумнинг Кўқон ва бошқа жойлардаги кўп сонли собиқ ўқувчилари, мухлислари, маориф

ва маданият аҳли, қўни-қўшни, қариндош-уруғ, таниш-билишлар хайрлашув маросимига кела бошладилар.

Ғафур Ғулом домла ўша куни Қўқонда эканлар. У киши дарҳол бизнинг ҳовлига етиб келдилар. Менга, оиламизга таъзия изҳор этдилар. То одамлар йиғилиб марҳумни ўз абадий оромгоҳига элтганимизгача мен билан, бизнинг яқинларимиз билан бирга бўлдилар. Улуғ устознинг ёнимизда эканликлари менга ҳам, барча оила аъзоларимиз, дўст-биродарларимизга ҳам анча тасалли берар эди. Қўқон шаҳар раҳбарияти отамизни шаҳар марказидаги “Шайхон” мазорида шоир Муқимий оромгоҳи ёнида дафн этмоққа қарор қилган. Шайхонда дафндан олдинги йиғинда Ғафур Ғулом домла марҳум билан видолашув сўзи айтиб нутқ ирод қилдилар. У кишининг марҳум хотирасига ҳурмат изҳор этиб сўзлаган нутқлари барча ҳозир бўлганларнинг қалбини ларзага солган эди.

Бутун борлиқ, дунёю коинот буюклиги қаршисида инсоннинг умри бир марта кўз очиб юмгунча ўтадиган вақтга ўхшаб кетади, - деганлар Ғафур Ғулом. – Шунинг учун инсон ўз умрини эзгу ишларга, элу юрт, халқ хизматига сарф этиб улгуриб қолмоғи керак. Марҳум ўқитувчи, маориф ва маърифат жонкуяри бўлган бу зот ана шу ишни амалга ошира олган инсонлардан эдилар.

Устознинг қисқа нутқи шундай бошланган эди.

Академик шоир Ғафур Ғуломнинг отамиз Пўлотжон домла Қайюмовнинг мазорида унинг қандай элпарвар одам эканлиги тўғрисида гапирган гаплари ҳам бу поктейнат одамнинг мадҳияси ҳам янги авлодларга таълим ва ўғит каби янграган эди.

Дафн маросими тугаб одамлар тарқала бошлагач, устоз Ғафур Ғулом менга яна бир бор таъзия сўзлари айтдилар ва биз билан хайрлашиб Қўқондан Андижон сари йўл олдилар.

Отамиз мотамида Ғафур Ғулом домланинг иштироклари, гапирган гаплари, ҳамдардликлари биз мотамзадаларга далда ва юпанч бахш этди. Биз отадан айрилган бўлсакда, ёнимизда оталардек ғамхўр ва меҳрибон устоз борлигидан руҳимиз равшан эди.

МУШОИРАЛАР

XIX асрнинг ўттизинчи йилларида Ўзбекистонда бир гуруҳ ёзувчилар ишчилар синфи вакиллариининг меҳнати ва турмуши билан яқинроқ танишиш мақсадида заводларга бориб ишлаганлар. Ўша йиллари ўзбек ўрға мактабларининг адабиёт дарсларида шоир Файратийнинг шу тўғридаги шеърлари бизга ўқитилар эди.

Заводга эрталаб жадал ишга бораётганлар орасида “Аҳмедла Ванька” ҳам дадил қадам ташлаётганлари бу шеърда ўз тасвирини топган.

Ўша йиллари Фафур Фулом “Кўкан батрак”, Файратий эса “Онамга хат” дostonлари билан катта шуҳрат қозонган эдилар. Бу дostonларни ўқимаган ёки эшитмаган одам Ўзбекистонда кам топилар эди.

Ўша вақтда ёзилган Фафур Фулом ва Файратийнинг мушоираси ўша заводдаги иш мавзуидадир.

Куйида шу шеър билан танишиб ўтамиз.

Фафур Фулом —

*Хаёт йўлини топмоқ учун борибсан катта Сельмашга
Қолиб иш, бермагил кўнгил тағин бир ишчи маҳвашга.*

Шоирнинг бу ҳазиломуз гапини Файратий тўғри қабул қилган. У шоир дўстининг фикрини у бошлаган йўналишда давом эттиради: гап шеър, лирика, йигитлик мавзуига бурилар боради. Ахир ҳар бир йигит учун бир муносиб паривашга кўнгил бермоқ асл ният эмасми!

Файратий —

*Кўнгил бермоқ йигитга айб эмас, дўстим Фафур, билсанг
Илинсам кошки эрди, дил жигардан бир паривашга.*

Фафур Фулом бундай жавобдан қониққан кўринади. У Файратий бораётган йўлда давом этади. Мушоира мавзуи ижодга кўчади.

Фафур Фулом —

*Онангга хат ёзай деб ҳолу аҳволини билмакчун
Топиб жой суҳбат айлаб учрашибсан ўғли Тўхташга.*

Файратийнинг “Онамга хат” достонининг бош қаҳрамони Тўхташдир. Шоир шунга ишора қилмоқда. Унга жавоб ҳам жуда ўрнига тушган. Фафур Фулом достони “Кўкан батрак”нинг бош қаҳрамони ёш деҳқон Кўкан энди тилга олинади.

Файратий —

*Гапинг тўғри, ўшал суҳбат чоғида ул Кўкан батрак
Келиб қолди трактор олмоқ учун ерни ҳайдашга.*

У вақтларда трактор дала ишларида асосий ўрин тутган. У ҳатто янгилик эди. Тошкентдаги Сельмаш заводи эса Ўзбекистон қишлоқ хўжалигига тракторлар етказиб берадиган корхона эди. Шундай қилиб мушоира мавзуи энди ишлаб чиқаришга ўтади.

Шу билан ижодий меҳнат, завод ва фабрикалардаги ҳамда далалардаги меҳнат ҳаммаси бирлашади. Уларнинг элу юрт учун қанчалар аҳамиятли эканлиги мушоирага яқун ясайди. Ҳар иккала шоир ҳам ана шундай ҳаётий манзарани ўз ижодида акс эттиришга уринадилар. Фафур Фулом ва Файратий бу қарорда яқдил эдилар.

*Кўкан, Тўхташ ҳаётдан ёзайлик бир неча достон
Ики шоир бўлиб улфат, ака, дўст икки дилкашга.*

Ушбу мушоира ўша даврдаги ўзбек шеърятти вакилларининг шу замон ҳаётига мос, унинг талабларига жавоб берадиган асарлар яратмоққа ҳозиржавоб бўлганларини кўрсатиб туради.

Бу мушоира 1931 йилда ёзилган.

Фафур Фулом билан шоир Чустий ўртасидаги мушоира лирик мавзуда. Аввало муҳтарам ўқувчиларимни Чустий билан бир таништириб ўтсам. Набихон Чустий Чуст шаҳридан (Ўзбекистон, Наманган вилояти). Биз мактабда ўқиб юрган йилларимизда — XX асрнинг ўттизинчи йилларининг охири, қирқинчи йилларнинг бошида Ўзбекистонда энг шуҳратли шоирлардан бири Чустий эди. Унинг гўзал ғазал ва мухам-маслари ҳофизлар ижросида радио орқали Ўзбекистоннинг ҳар бир бурчагида ашула қилиб айтилар, Чустийнинг номини

эшитмаган бирор киши топилмас эди. Чустий Тошкентда Муқимий номли мусиқали драма театрида директор бўлди, сўнгра то нафақага чиққунгача Фанлар академиясининг Тил ва адабиёт институтида илмий ходим бўлиб ишлади.

Ҳозир шоирнинг ватани Чуст шаҳридаги марказий боғда шу юртда таваллуд топган икки катта шоирнинг – Сўфизода ва Чустийларнинг бюстлари ўрнатилган.

Фафур Фулом билан Чустий мушоираси ёш бир гўзалнинг тавсиф ва таърифига бағишланган. Шоирлар бу паривашнинг қулоғидаги исирғасини олмога ўхшатадилар. У бир қатра каби. Бу исирға ўша гўзалнинг чамбарак қилиб ўралган сочларини ёпган зумраддек рўмоли остида ялттираб кўриниб қолади. Бу қатра яна суман баргидаги шабнамга ёки кўз булоғидаги бир томчига ҳам ўхшаб кетади.

*Зумуррад чамбар ичра қатра олмосдур қулоғида
Суман баргида шабнам аксидур ё кўз булоғида*

Исирғанинг ёш гўзалнинг қулоғига ярашиб, унинг жамолига ҳусн бериб тургани бу байтда яхши кўрсатилган. Гарчи кўз булоғи деган ташбеҳ бу ўринда сал ноқулай эса-да, қофия жиҳатидан олдинги мисрадаги “қулоғида”га ёпишиб турибди.

Иккинчи байтда яна шу мавзу давом этади.

*Демам шабнам, қамар атрофида зийнатли кавкаблар
Иқомат тузмиш ул юлдуз ики абру қароғида.*

Икки абру – икки қош ойга ўхшатилади. Йўқ, дейди шоир бу исирға шабнам эмас. У осмондаги иккита ойнинг бир четида жойлашган юлдуз. Зебу зийнатли бошқа юлдузлар ҳам шу ойнинг ёнидадулар.

Мушоиранинг навбатдаги байти мавзуни бошқа томонга йўналтиради. Ишқ зарғари ўз асбобини (камандини) қоронғу тушаётганда, шом чоғи ишга солгани тузук бўлган. Чунки дилидаги ҳасратларини пичирлаб сўзлаб бермоққа шундай фурсат қулайдир.

*Шивирлаб сўйламакка дилдаги ҳасратларин гўё
Зиҳи, ишқ заргари солмиш камандин шом чоғида.*

Кейинги байтда шоир муболағали бир умумлашма қилади. Йўқ, дейди у, бу каманд эмас. У заргарнинг ўзи севгининг олтин дорига осиглиқ. У ҳалқа-ҳалқа бўлиб шу тузоққа осилганича турибди (қулоқдаги исирға сингари).

*Каманд эрмаски, банд ўлмиш ўзи дори муҳаббатга
Осилган ҳалқа-ҳалқа севгининг заррин тузоғида.*

Ана шундай севги кучи тўғрисидаги мисралардан сўнг шоирлар яна осмон ва юлдузлар мавзуига қайтадилар.

Энди мушоирага Зухра образи кириб келади. У ҳам ўша исирға шакли ва ўрни билан боғлиқ.

*Гўзаллик зухрасидан кўкка учса ўрнидир, аммо
Халойиқ ошиғидир, сирғаси юк ер оёғида.*

Шу билан ўша гўзалнинг баландпарвоз тавсифи тугалланади.

Энди шоирлар кундалик турмушнинг оддий тафсилотлари тўғрисида сўз юритадилар.

Тунда гўзал ухлайди. Унинг ёноғида исирғалар — нозик ҳалқалар бор. Уйқу чоғида бу ҳалқалар ёр юзига тегиб уни ўпгандай бўладилар. Шоир ана шу ҳолатни шарафли бахт деб билади.

*Шарафли бахт эрурким, ҳар нафасда ёр юзин ўпгай,
Агар тун бўлса, нозик ҳалқалар икки яноғида.*

Мушоира исирғалар эгаси бўлмиш, кўнгилларни мафтун этувчи дилбар чиройининг мадҳи билан якунланган. Ўша дилбарга Фуломий қул, Чустий эса шу шарафга эришмоқ учун икки балдоқни сўраб, қидириб, изламоқ билан банд.

*Ҳамиша мен Фуломи сирғага соҳиб у дилбарнинг,
Неча кундирки, Чустий икки балдоқнинг сўроғида.*

Мушоирага Фафур Фулом Фуломий деб тахаллус туширган.

Бу лутф туширилганидир. Чунки у мисрада ўша исирғали дилбарнинг қули, ғуломи эканлигини билдиради. Чустий эса бу шарафга эришмоқ учун изланишларда. Ушбу мушоира 1940 йилда Андижонда ёзилган экан. Унинг байтларида шоир номи кўрсатилган эмас.

Фафур Фулом билан Собир Абдулла ҳам бир неча мушоиралар ёзишган. Шулардан бири “Ясантир” деган радифга эга.

Мушоирани Фафур Фулом бошлайди. У ўқувчига фақат ташқи кўринишни эмас, балки дилу виждонни ясантирмоқ кераклигини уқтиради.

Шоир ўз фикрини унга ижтимоий салмоқ бағишлаган ҳолда баён этади.

Ғ.Фулом —

*Зоҳирни яшашдин дилу виждонни ясантир.
Виждонни солиб ишга бу давронни ясантир.*

Шоир ўз фикрини аниқлаштиради. У дейдики, кўнгил конида дурру гавҳарлар беҳад. Ижодкор бу конни илм билан безасин. Чунки илм бу конга зебу алоҳида ясан беради.

*Кондур бу кўнгил шеър дурига билаолким,
Илм ила анга зеб бериб конни ясантир.*

Шеър илм билан гўзалланади. Шеър аҳли илм бойлигини тўла ўзлаштира олсин. Шеърнинг гўзаллиги унинг моҳияти, мазмунида. Уларнинг таъсир кучи эса шоирнинг илмидадир.

Собир Абдулла илм тўғрисида айтилган гапларни бадиий ижодга боғлайди.

С.Абдулла —

*Ижод ила эк чўлу биёбонга қизил гул,
Кўп мева экиб чўлу биёбонни ясантир.*

Фафур Фулом илм тўғрисида айтганларини шарҳ этмоққа бошлайди. Шоир бир лаёқатли ҳунар эгаси кабидир. Ижодий меҳнат ҳам бошқа ҳунарлар каби машаққат ва оғирликлардан холи эмас. Шунинг учун шоир тинмай меҳнат қилсин, ўз

қобилиятини чархлай борсин, унга ҳар доим зебу зийнат бериб турсин. Ана шундай меҳнатнинг натижаси эса гўё осмонни безаган юлдузлар каби чақнаб атрофга нур таратади.

Ғ.Ғулом —

*Меҳнат ила зеб боғла, лаёқат-хунарингга,
Юлдуз яратиб чақнаю осмонни ясантир.*

Собир Абдулла ўз жавобида осмондан пастга тушган. У ер юзасида содир бўлаётган воқеалар тўғрисида сўзлайди. Шоир минбарга чиқсин. У халқни ўз ижод самараларидан баҳраманд этсин. Халқ майдонни тўлдиргунича туриб уларни тингласин, олқишласин.

С. Абдулла —

*Минбарга чиқиб бошла қўшиқларни уялмай,
Қарсақлар ила халқ тўла майдонни ясантир.*

Ғафур Ғулом бу мавзуга яна кўпроқ бадиият бахш этмоққа интилади. Шоир қалби - бутун бошлиқ хазина. У халққа бағишланган. Бу хазина зилол сувлар каби мусаффо. Шунинг учун бу хазина нур чашмасига айланиб кетган. Бу чашмадан атрофга ёйилаётган ёруғлик қалб шуълаларидир. Ана шулар инсонни, унинг юрагини ясантирсин.

Ғ.Ғулом —

*Нур чашмасидур халқинг учун қалби хазинанг,
Соч нур, бу ёруғ қалб ила инсонни ясантир.*

Собир Абдулла бундай шоирона юксақликни кундалик турмуш лавҳалари билан боғлайди. У ҳаёт кўринишларини тасвирлашда давом этади.

Агарда киши элдан шира ва шарбат тилагудай бўлса, у боғбон бўлиб боғ ва бўстонларни гуллатсин, уларга ясан берсин. Ўшанда унинг мақсади амалга ошажак. Хуллас, инсон эл ерига зийнат бағишласин, боғлар кўкартирсин, мевалар етиштирсин...

С. Абдулла —

*Сен элдин агар ширау шарбат умид этсанг
Боғбон бўлу боғ ила бўстонни ясантир.*

Яқунловчи байт ҳам С.Абдуллага мансуб. У ёзадики, Фафур ва Собир ўз шеърларини даврга бағишлаган. Шунинг учун мўл-кўл ижод қилмоқ зарур. Яъни шеър девонларини тузишсин, уларни гўзал асарлар билан тўлдиришсин.

С. Абдулла —

*Шеърнинг сабаби давр, деди Фафуру Собир,
Иккинг қўшилиб шеър ила давронни ясантир.*

“Ясантир” радифли мушоира Фафур Фулом ва Собир Абдулла ижодига хос сифатларни намоён этади. Улардан бири ҳамиша юксак бадиият сари интилади, шу орқали инсон қалбига яқин ҳис-туйғуларни ифодалаш йўлидан боради. Иккинчиси эса ана шундай бадииятни реал турмуш кўринишлари орқали баён этиш маҳоратини намоён қилади.

Ҳар ҳолда “қарс икки қўлдан чиқади”. Икки шоирнинг биргаликда ижод қилиб давр ила давронни ясантирмоқлари таҳсинга сазовор.

Фафур Фулом ва Собир Абдулланинг яна бир мушоираси 1964 йили ёзилган. Ўша йиллари Совет Иттифоқида кимё фанининг ривожига катта аҳамият берилган эди. Агар кимё фани ривожланса, унинг ютуқлари жамият ҳаётига — саноат, қишлоқ ҳўжалигига кириб, унинг юксалишига катта таъсир кўрсатади деган ишонч ҳар томонлама тарғиб ва ташвиқ этилар эди. Эҳтимол шунинг учундир ўз замонасининг икки донгдор шоири Фафур Фулом ва Собир Абдулла ўз мушоираларига “кимёдан-дир” деган радифни танлаганлар.

Кўлингиздаги матнда ҳар бир байт муаллифи алоҳида кўрсатилмаган. Аммо унинг ҳар бири ўша шоирлардан бирига мансублигига ҳеч шубҳа йўқ.

Ўн бир байтли бу ғазалда кимё илмининг замон тараққиётига катта ўрин тутгани тўғрисида сўз боради. Кимё табиат сирларини очишда муҳим ўринга эга. Агар физика илми билан замон аҳли ғурурлансалар, кимё билан ҳам фахр қиладилар. Бу замонда амалга ошаётган ақлни ҳайратга солувчи мўъжизалар ҳам кимё

билан боғлиқ. Кимё қишлоқ хўжалигида (зироатда) тилсимлар очмоқда, саноат боғининг кулган баҳори эса кимё туфайлидир. У йўқ нарсани бор қилади. Тутундан тола олади.

*Қилиб йўқ нарсадин бор, кенг ҳавони ҳам олиб қўлга,
Тутундан тола олмоқ касбу кори кимёдандир.*

Давримизда кўп кимёгарлар етишиб чиқдилар. Уларнинг иши кароматга тенг, илмий иқтидори баланд.

*Не тонг, олсак бу йил ижоди хирмондан баланд ҳосил,
Фафур, Собир ёзар ёзмоқ шиори кимёдандир.*

Кимё фанига қасида сингари эшитилувчи бу ғазал Фафур Фулом ва Собир Абдулланинг турмушда энг долзарб масалаларга ҳозиржавоб шоир бўлганларини кўрсатиб туради. Шоир ҳамиша халқ хизматида. Халқ ҳаёти учун нима зарур ва фойдали бўлса, шуни куйлайди. У ҳеч қачон ҳаётдан узилмаслиги керак. Кимё фанига оид бу шеър ана шу ҳақиқатнинг яққол далилидир.

ШЕЪРИЙ ТАРИХЛАР

Ўзбек мумтоз адабиёти шеърӣй шаклларга бой. Аммо айрим шеърӣй шакллар ҳозир диққатдан четда қолган. Шунинг учун улар ўчиб бормоқда.

Академик шоир Фафур Фулом шеърӣятимизнинг ҳамма соҳаларини мукамал билар эдилар. Шу жумладан ҳозир таназулга юз тутаётган тарих-шеър (хронограмма)лар бўйича ҳам ижод қилганлар.

1954 йил. Ёз. Фафур Фулом Қўқонга келганлар. Бу ерда шоир Чархий билан учрашиб суҳбат қуриб ўлтиришибди. Бу суҳбат Қўқондаги Муқимий ҳужраси жойлашган Соҳибзода ҳазрат мадрасасида ўтмоқда. Фафур Фулом шоир Чархийдан ҳол-аҳвол сўраганлар. Чархий домла сўз орасида ўзининг гипертония касалига мубтало бўлганини айтганлар. Бу нотоблик ёқимсиз ҳодиса. Гарчи хасталикни ўзгартириш мумкин бўлмаса-да, инсон кайфиятини ўзгартирмоқнинг йўли бор. Бунга ҳазил-мутойиба ёрдам беради.

Ғафур Ғулом Чархийдан бир варақ тоза қоғоз сўраб олганлар ва шу заҳотиёқ бир янги ғазал ёзмоққа киришганлар. Бу ғазал Чархийга бағишланган.

Шоир Чархий бутун Кўқон халқи ва ҳамма учун жуда қадрли бўлмиш Муқимий хужрасининг содиқ посбони. Шоирнинг элу юрт орасида обрў-эътибори баланд. Шунинг учун у кўп анжуманларнинг азиз меҳмони. Чархийни ўз халқи, даври даврони ҳамиша эъозлаб келади. Ана шундай бўлмаганда Ғафур Ғулом кўзлаган мақсад — кулги, хушвақтлик амалга ошмай қолар эди.

*Бу нозик кўнглига қил сизгамайин ёзганда тарихин
Кўқонлик дўстимиз шоир Али Асғар гипертоний.*

Ғафур Ғуломнинг Чархийга ҳазил билан ёзган бу ғазали одамлар ўртасида кенг ёйилиб кетди. Менга ўша вақтлардаёқ бу ғазал тўғрисида Чархий домланинг ўзлари айтганлар ва шу ғазални бошидан охиригача ўқиб берганлар.

Орадан қанча фурсат ўтиб кетди.

Бир куни суҳбат асносида Ғафур Ғулом домлага шу ғазални эслатган эдим, устоз дедилар:

- Ўша охириги байтда тарих бор. Ҳисоблаб кўрилса, шеър ёзилган вақт келиб чиқади.

Мен Ғафур Ғулом домладан бу сўзларни эшитгандан кейингина унинг ғазал-тарих эканини билганман. Аммо у вақтларда тарих-шеърлар билан кам шугулланганим учун бу таърихни топмоққа унча аҳамият бермаганман.

ЎЗРФА Беруний номли Шарқшунослик институтида Абдуллажон Жувонмардиев (ҳозир марҳум) деган фозил ва зукко бир илмий ходим бор эдилар. Узи асли Кўқондан. Шунинг учун шоир Чархий билан улар яқин таниш эдилар. А.Жувонмардиев академик шоир Ғафур Ғулом билан ҳам қадрдон дўст эдилар. Шу киши тарих - шеърлар тўғрисида “Ҳарфлар рақамларга айланганда” номли бир рисола ёзганлар. 1966 йили Тошкентда нашр этилган. Ана шу китобда бошқа кўп тарих-шеърлар қатори Ғафур Ғулом ва Чархийга алоқадор ўша ҳазиломуз байт ҳам бор.

А.Жувонмардиев бу байтда беркитилган тарихни бундай ечади: “Али Асғар гипертоний” жумласидаги ҳарфларнинг сон миқдори 2084 бўлади. “Қил”нинг миқдори эса 130. Олдинги

мисрада шоирнинг кўнглига қил сиғмаслиги айтилган эди. Демак, $2084-130=1954$ келиб чиқади. Бу эса ўша шеърнинг ёзилган йилини билдиради (1954).

Абдуллажон Жувонмардиев “Ҳарфлар рақамларга айланганда” рисоласини 1963 йилда ёзиб тугаллаган эди. Бу рисола академик шоир Фафур Фуломнинг таклифи билан яратилган, унинг таҳриридан ўтган.

Рисоланинг охирида А.Жувонмардиев ёзади: “Муаллиф у қадар мағруб бўлмаса-да, милодий йил билан бир тарих айтиб қолдириш ниятидадир.

*Бу рисола итмомига бўлур тарих маърифат юзидин
Олса Жувонмард фикри латиф Фафур Фулом сўзидин.*

Бу байтдаги тарих моддаси “Фафур Фулом”дир. “Фафур Фулом”нинг сон миқдори 2352, “Фикри латиф” эса 429 ни билдиради. $2352-429=1923$ бўлади. Унга “Маърифат” сўзининг биринчи ҳарфи “М” – 40 қўшилади. Шунда $1923+40=1963$ келиб чиқади. Бу эса А.Жувонмардиевнинг “Ҳарфлар рақамларга айланганда” рисоласининг ёзиб битказилган йили 1963 эканини билдиради. Бу китобча академик Фафур Фуломнинг ташаббуси билан юзага келган, унинг илмий раҳбарлиги ва таҳрири остида яратилган. Китоб муаллифи устози Фафур Фуломга самимий ҳурматини изҳор этиб унинг номини ўз тарих - шеърига киритган.

Энди Фафур Фулом ёзган айрим шеърый тарихлар (хронограмма) билан танишмоққа ўтамиз. Улар кўпроқ дўстлар ўртасидаги ёзишмаларга ўхшаб кетади. Бу шеърлар ўша дўстлар ҳаётида юз берган айрим ҳодисалар билан боғлиқдир.

ТАБРИКНОМА

Фафур Фуломнинг Андижондаги шоирлар билан дўстлиги мустаҳкам эди.

Адиб Урфон Отажон ўзининг “Устозлар хотираси” китобида (Тошкент, 2003 й.) бу жамоага мансуб шоирлар, уларнинг Фафур Фулом билан қадрдонлиги, шеърый суҳбатлари

тўғрисида мароқли ҳикоя қилади. Урфон Отажоннинг отаси шоир Сайфий ҳам шу жамоага мансуб эди. Мен шоир Сайфийни талабалик йилларимда бир маротаба кўрганман. 1946-1947 йиллари бу шоир ўзининг шоир Фурқат тўғрисида дoston ёзаётганларини айтган эдилар.

Мен гарчи шоир Сайфийни бошқа кўрмаган бўлсамда, у кишининг ўғиллари Урфон Отажонни яхши танийман. Шундай ҳам муҳандис, ҳам адиб, меҳнатсевар, назокатли одоб эгаси бўлмиш бу зот билан дўстона алоқаларда эканимдан мамнунман.

1939 йилда шоир Сайфий ўғил фарзанд кўрганлар. Фафур Фулом ўшанда Андижонда экан. Бу хушxabар Фафур Фуломга етгач, бу киши бир шеърый тарих ёзиб, уни Сайфийга етказганлар. Ўша шеър-тарих бундай:

*Майли дўст айтди номи Урфон бўлсин
Мендек кекса Фуломийга ўзи жон бўлсин.
Кўзига чексин илм осмонини бутун
Ҳам ўзи осмонга айни сутун.
Яшасин, ўлмасин, тарихи будур:
Асри йигирманчини бош ярми эрур.*

Бу маснавийда шоир дунёга янги келган инсоннинг ҳаёти мазмунини башорат қилади. Болакай улғайиб олим бўлсин, билимда осмонлар қадар юксакликка етишсин, деб дуо қилади. Дарҳақиқат, халқ бежиз айтмаганки, олгин олма, дуо ол. Фафур Фулом каби улуғ зотнинг дуоси ижобат бўлди. Ўша болакай ҳозир қомусий билимлар эгаси, кўзга кўринган зиёлилардан бири бўлиб шаклланди. Унинг ёзган ва нашр этилган китоблари кутубхоналарда фахрли ўрин эгаллаган, китобхонлар диққат-эътиборига сазовор бўлган.

Маснавийда боланинг туғилган йили шоир томонидан соддагина баён қилинган.

Маълумки, XX асрнинг бошланиши 1900 йил. Унинг бош ярми эса 19. Шуни 20 га қўшилади (XX аср). Демак, $19+20=39$, яъни XX асрнинг 39-йили (1939) келиб чиқади. Ёш Урфоннинг туғилган йили шундай.

Андижонлик шоир Имоиддин Қосимов, тахаллуслари Улфат 1941 йилда фарзанд кўрганлар. Унинг отини Алишер қўйганлар. Ана шу хурсандчилик муносабати билан Фафур Фулом

бир шеърый табрик — тарих-шеър ёзиб, уни шоир Улфатга йўллаганлар. Сарлавҳаси “Улфатга табрик-мактуб”. Ғ. Ғулом шоир дўсти Улфатнинг ўз ўғлига Алишер деб от қўйганидан мамнун. У бу фарзандни дуо қилиб ҳаётда Алишер Навоийдек буюк шоирнинг озодаваш жони ҳамиша у билан бирга бўлсин деб яхши тилаклар изҳор этади.

*Улуғ уммид онинг Алишер бўлди унвони
Демак, айни ҳаётда улуғ шоирни пок жони¹.*

Шоир бу фарзанднинг ворислиги таъсири остида шаклланиши ва ривож топишига умид боғлайди. Бу варосат одоб, ҳаё, ростлик, олижанобликда минг йиллик тарихга эга. Шоир бунини “Адаб базми” деб атаган. Бас шундай экан, у истайдики, шундай муносиб фарзандга тақдир улуғ шоир ва мутафаккир Жомийдек бир зотнинг жомини ҳам насиб этсин. Чунки ўша варосат шу қадар узоқ муддат давомида қуёшдек чарх уриб келмоқдадир.

*Адаб базмида минг йиллар қуёшдек чарх уриб келган
Варосат бирла тегсин сенга энди Жомийнинг жоми.*

Шундай қилиб ғазалнинг дастлабки байтларидаёқ улуғларимиз Алишер Навоий ва Абдурахмон Жомийларнинг муборак номлари тилга олиниб ўтди. Энди навбат бошқа улуғларга ҳам етиб келди. Шоир улардан Бедил, Муқимий, Саъдий, Ҳофизларни айтиб ўтади. Аммо бу нарса шундай шоирона назокат билан қилинганки, фақат хабардор кишиларгина уни сезоладилар.

Ғафур Ғулом ва унинг дўстлари Бедилхонликда жуда билимдон ва доно эдилар. Бедил девонининг биринчи мисраси назм мухлисларига яхши маълум: “Ба авжи Кибриё каз паҳлуйи ажзаст роҳ онжо...” (...Юксаклик авжига элтувчи йўл ожизлик орқали ўтажак...)

¹ Урфон Отажон. “Устозлар хотираси”. Тошкент, 1998. С. 98. Бу китобда XX аср охирида Андижонда яшаб ижод этган шоирлар ҳақида анча маълумот бор. Китоб асосан шоир Ҳабибий ҳаёти ва ижодий йўлини ёритади. А.Қ.

Фафур Фулом дунёга янги келган ёш авлод вакили тўғрисида уни улуғлик авжига боғлаган ҳолда сўзлайди (“Ба авжи Кибриё”...). Бу шундай баланддирки, номардлар унинг чангига ҳам етиша олмадилар. У даражага фақат қони қайнаб турган, жўшқин қалб эгаларигина кўтарила олмақлари мумкин.

*Бу авжи Кибриёдур, етмагай номард гардига
Эгаллай олгуси кимнингки, қайнар дилдаги қони.*

Форсийзабон назмининг икки улуғ арбоби номи айтилди. Энди шоир ўзининг деярли юртдоши бўлмиш ўзбек шоири Муқимийни ҳам эслатади. Аммо бу ерда Муқимий сўзининг асл маъноси бош ўринга қўйилган. Муқими ишқ бўлган, яъни севгида мустаҳкам ва қойим турувчиларгина маъно маснади тахтида маҳкам ўлтирадилар. Улар сўз мулкининг подшоҳи бўла оладилар.

*Муқими ишқ бўлсанг тахти маъно маснадинг бўлғай,
Тараддуд дастгоҳинг, эй сухан мулкини қоони (подшоҳи).*

Боланинг туғилган вақти бахтли соатда эди. Одатда унинг номини қулоғига айтадилар. Шоир дунёга янги келган чақалоқнинг қулоғига улуғ шоир, мутафаккир Шайх Муслиҳиддин Саъдийнинг сўзларини етказганини айтади. Саъдийдек шоир номи тилга олингач, унинг бошқа бир буюк ҳамасри ва ҳамшаҳари адиб, файласуф Ҳофиз Шерозийнинг ҳам номи ва сўзлари келтирилмоғи табиий.

Ҳофиз номи билан боғлиқ байт реал ва аниқ. Унда ёш боланинг иқболи кулсин, у Ҳофиз каби ҳақиқатпараст, дунё ишига этак силкиган (ринд), сўзлари олов каби тобли, иссиқлик ёювчи бўлсин деган тилак изҳор этилган. Бу байт Ҳофизнинг машҳур “Сухан гуфтийю дур суфтий, биёю хуш бихон Ҳофиз; ки бар назми ту афшонад фалак иқди Сурайёро” (“Сўз айтганда, дур сочгандай бўлдинг; кел, гўзал шеърлар ўқигин, эй Ҳофиз; Тоқим фалак назминг устидан ўз гавҳарларини Сурайё юлдузи тўдалари сингари сочиб турсин”) байтидан олинган. Шу байтнинг охириги

болакайнинг бахти учун фалак унинг бошига дурларни Сурайё (Ҳулкар. Парвин) юлдузи тўдалари сингари сочиб-турсин, деб истак билдиради.

*Ажаб ринд, ҳақпараст Ҳофиз каби оташзабон бўлсин,
Фалак бахтинг учун сочсин сенга иқди Сурайёни.*

Ғазал-табрикнинг охириги байти Фафур Ғулом назмига доир таъсирили бир фикр изҳорини ўз ичига олган. Унда шоир ном эгаларини (ҳам ўзининг, ҳам болакайнинг) ҳақиқат ғуломи бўлмоқларини орзу қилади. Гарчи барча номлар бақоли эмас, балки фоний эканлигига иқроп бўлса-да, шу эзгу ниятни қатъият билан эълон қилади.

*Менинг номим сенинг номинг-ла бўлсин бир ғуломи ҳақ
Агарчи номларда бир бақо йўқ, барчаси фоний!*

Шундай қилиб етти байтли бу ғазалда бир аниқ воқеа – боланинг дунёга келишига муносабат, шоирнинг унга бахт-саодат тилаб қилган дуолари бор. Бундай тилакнинг амалга ошмоғи Навоий, Жомий, Муқимий, Саъдий, Ҳофиз каби улуғлар ижодини ўрганиш, улардаги бой мазмунни ўзлаштириш орқали амалга ошажак.

Ушбу табрик - мактубда тарих моддаси охириги байтнинг биринчи мисрасидадир. Унда шоир менинг номим сенинг номинг-ла бўлсин бир... деб ёзади. Шоирнинг номи Фафур. Унинг сон маъноси 1286 бўлади. Болакайнинг оти эса Алишер. Унинг сон миқдори 620. Бу иккала от бир-бирига қўшилса (“ла” ёрдамида, “ла” – 35 дир), $1286+620+35=1941$ келиб чиқади. Бу эса болакай Алишернинг туғилган йилидир.

Бу шеърый тарихни Фафур Ғулом 1941 йил 29 сентябрда Андижонда ёзган.

Устоз Фафур Ғуломнинг башоратларини ҳаёт юзага чиқарди. Ҳозир Алишер Қосимов – шоир Имодиндин Қосимов Улфатнинг фарзанди Андижондаги мўътабар зиёлилардан биридир. Университетда ёшларга илм ва тарбия бериш билан машғул. Бу кишига биз узоқ умр, сиҳат-саломатлик, бахт-саодат тилаб қоламиз.

Биз мушоиралар ва тарих-шеърлардан баъзи мисоллар келтириб Фафур Фулом ва унинг мусоҳабларининг аруз вазнини қанчалар яхши билганлари, унда гўзал шеърлар ёзганларини кўрсатишга ҳаракат қилдик. Шу билан Фафур Фуломнинг аруздаги маҳорати кўзга ташланади. Агар ёш адабиётшунослардан бирортаси “Фафур Фулом арузи” мавзуида бирор илмий тадқиқотта киришса, ўринли бўлар эди деб ўйлайман.

2008 йилнинг 8 декабри. Ўзбекистон учун хуш кун бўлди. Ўша куни мустақил Ўзбекистон Конституцияси қабул қилингани учун республикамызда Конституция байрами дам олиш куни деб эълон қилинган.

2008 йилнинг 8 декабрига яна Қурбон ҳайити ҳам тўғри келди. Шундай қилиб Ўзбекистонда икки байрам бир вақтда нишонланди.

Ана шу қўш байрамда мен муҳтарам ва меҳрибон устоз Фафур Фулом хонадониди меҳмон бўлганман. Муҳташам ва гўзал Фафур Фулом музейи биносиди залда ҳаммамиз жам бўлдик. Ҳаммамиз деганда устознинг қизлари, музей мудираси ёзувчи Олмосхон, Тошхон, ўртанча ўғиллари академик Қодир Фафурович Фуломов, кичик ўғиллари тарихшунос олим ва педагог Хондамир Фафурович Фуломов, уларнинг оила аъзолари, фарзандларини кўзда тутмоқдаман.

Бу том маънодаги оилавий давра эди. Ташқаридан фақат битта мен бўлганман, холос.

Стул устига гўзал ва тотли неъматлар тортилган. Таомлар ҳам мазали ва меъёрда. Исрофгарчилик йўқ. Ёшлар узун столнинг нариги томонида. Биз ёши катталар эса бериги томонда ўлтирибмиз. Жамоа бир-бирига ҳеч қандай халақит бермайдиган даражада жойлашган.

Суҳбат асносида Абдуллажон Жувонмардиевнинг Фафур Фулом домланинг ташаббуси ва раҳбарлиги остида юзага келган “Ҳарфлар рақамларга айланганда” китобчаси тўғрисида ҳам сўз борди. Фафур Фулом ёзган шеърый тарихлар мана ярим асрдан ортиқ вақт давомида авлодлардан авлодларга ўтиб уларга хуш кайфият бағишлаб келаётгани айтиб ўтилди.

Шундан кейин мен ҳамсуҳбатларимга дедим:

- Ўзбек шеъриятида Фафур Фулом домла давом эттирган шу анъана, Абдуллажон Жувонмардиевнинг ўз китобчасига

Ғафур Ғуломнинг муборак номи билан тарих ёзганлари таъсири остида мен ҳам сизларга бир тарих-шеър ёзиб келганман. Шуни ўқиб берсам.

Жамоа бунга розилик бергач, қуйидаги тўртликни имкон борича ифодали қилиб ўқишга интилан ҳолда уларга эшиттирдим:

*Абдуқодир Мирза, Олмосхон, Тошхон, Хондамир
Йиғдилар аҳбобниким, беназир.
Бўлди қутлуғ уйдаги бу анжуман
Икки чоғ байрам туфайли дилтазир.*

Тарих моддаси “Икки чоғ байрам” жумласидаги “чоғ” сўзида. Икки байрам — Конституция куни ва Қурбон ҳайитидир. Уларни боғловчи сўз эса “чоғ”. “Чоғ”нинг сон миқдори 1004. У иккиланганда $1004 \times 2 = 2008$ келиб чиқади. Шундай қилиб, икки байрамнинг бир кунга тўғри келгани маълум бўлади. Айни замонда устоз Ғафур Ғулом уй музейида шу мўътабар оила аъзолари тузган хотира маросимининг санаси — 2008 йил ҳам ўз аксини топади.

Шеърятда устоз шоир Ғафур Ғулом сақлаган ва давом эттирган шеърый анъаналаримиз ривожланаверсин, янги авлодлар ундан баҳраманд бўлиб камол топаверсинлар.

ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ 100 ЙИЛЛИГИ

2003 йилда Ўзбекистон жамоатчилиги Ғафур Ғуломнинг туғилганига 100 йил тўлишини кенг нишонлади. Ўзбекистон Фанлар академиясида академик-шоир Ғафур Ғулом ижодини ўрганиш ва тадқиқ этишга оид илмий йиғин ўтказилди. Шоир ижодий мероси, унинг ҳаёт йўли тўғрисида ҳикоя қилувчи китоблар нашр этилди. Ғафур Ғулом ва унинг ўзбек адабиёти тарихидаги ўрнига бағишланган илмий ва оммавий тадбирлар Тошкент, Самарқанд, Нукус ва республикамизнинг кўп шаҳар ва туманларида уюштирилди. Улуғ шоирнинг 100 йиллиги Ўзбекистоннинг катта маданий байрамига айланиб кетди.

Ўша йили Тошкентдаги катта бир истироҳатгоҳда Ғафур Фулом ижодига бағишланган оммавий тадбир бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримов иштирок этдилар ва улуғ шоир хотирасига юксак эҳтиром ва эъзоз кўрсатдилар.

Бу тўғрида Тошкентда чиқадиган “Халқ сўзи” газетаси муфассал хабар қилган¹. Газетада ёзилганки, 10 май куни Тошкент Чилонзор туманидаги хушманзара боғда соат 9.45 да Ғафур Фулом 100 йиллигига бағишланган тантанали маросим қатнашчилари Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовни қарсақлар билан кутиб оладилар. Тантанали маросим очилади. Сўз Президент Ислом Каримовга берилди. Газетада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримовнинг нутқи берилган.

Бутун Ўзбекистонимизнинг маданий ва маънавий ҳаётида катта бир воқеа, - деди давлатимиз раҳбари. — Бутун халқимиз ўзининг сеvimли шоири, буюк адибимиз, академик Ғафур Фуломнинг 100 йиллик таваллуд тўйини нишонламоқда.

Домла Ғафур Фулом шахси, хотираси ва мероси ҳақида гапирганда биз бу улуғ инсонни, аввало кенг, том маънода халқ шоири, деб қиёс этамиз, унинг ўлмас номи ва сўнмас ижоди олдида бош этамиз.

Халқимизнинг асл табиати, теран маънавиятини, орзу-интилишларини ҳақиқий ўзбекона тил ва тафаккур билан ифода этган, адабиётимизнинг яқин тарихида камдан-кам топиладиган Ғафур Фуломдай беназир ижодкор кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Ўз сиймосида халқни халқ, миллатни миллат қиладиган эзгу фазилат ва аломатларни мужассам этган бу забардаст сўз санъаткори “Мен ўзбек шоириман, ўз халқимнинг тилиман” деганида мутлақо ҳақ эди.

Ғафур Фуломни биз авваламбор Ўзбекистонимизнинг табаррук тупроғини жону дилидан севган, ўз тақдирини она юрт тақдири билан чамбарчас боғлаган, бошига дўпписини дол қўйиб жаҳонга бағрини кенг очиб ўзининг оддий ва соддалиги, айни пайтда буюклиги билан ажралиб турадиган инсон сифатида тасаввур этамиз, дея таъкидлади Юртбошимиз.

¹ «Халқ сўзи», 13 май 2003 й. № 102 (3214). ЎЗА шарҳловчиси Фулом Мирзо.

Ғафур Ғулом ижодининг яна бир ажойиб қирраси — муқаддас Ватанимизни улуғлашда, бепоён ўлкамизнинг шаҳар ва қишлоқлари, тоғу тош ва дала-даштларида яшайдиган одамлар қалбида она юртга муҳаббат ва ғурур, ифтихор уйғотишда яққол кўринади.

Ўз халқининг шаъни ва обрўсини дунёга тараннум этишни, керак бўлса, уни ҳимоя қилишни дил амри, виждон иши деб билган Ғафур Ғуломнинг шўро давридаги турли тазйиқларга қарамай “Қадим ўзбек халқисан, асл одам авлоди, Миср эҳромларидан тарихинг қарироқдир” дея баралла айтган сўзлари ҳар биримизнинг ғуруримизга ғурур, фаҳримизга фаҳр қўшади, албатта.

Ўйлайманки, унинг юртимизни, миллатимизни камситмоқчи бўлган айрим кимсаларга қарата, бизнинг аждодларимиз логарифманинг мураккаб масалаларини ҳал қилган пайтда, сизларнинг ота-бобонгиз ўн бармоқни ҳам санай олмади, деган шеърий жавобини бугун ҳам кўпчилик яхши эслайди.

Коммунистик мафкура ҳукмрон бўлиб турган мустабид бир замонда мана шундай дадил сўз айта олган буюк шоирнинг маънавий жасорати олдида таъзим қилсак арзийди.

Ғафур Ғулом ҳақида сўз юритганда биз, аввало, бу инсонга Худонинг ўзи ато этган яна бир хусусиятни — унинг табиатига хос бўлган юксак инсонпарварлик фазилатини айниқса қадрлаймиз. Миллатимизнинг қонига, суяк-суягига сингиб кетган бундай эзгу туйғуларни зўр маҳорат билан баланд пардаларда куйлаган бу улуг ватандошимизнинг ижоди шу боис ҳам жаҳоннинг жуда кўп мамлакатларида шуҳрат қозонган.

Ғафур Ғулом ўзининг “Сен етим эмассан, тинчлан жигарим” деган шафқат тўла сўзлари билан иккинчи жаҳон урушида ота-онасиз қолган, турли миллат ва элатга мансуб бўлган минглаб етим болаларнинг бошини силаган ўзбек халқининг бағри кенглиги, чексиз меҳру саховатини бутун дунёга кўрсатиб берди, десак ҳеч қандай муболаға бўлмайди.

Ғафур Ғуломдек буюк зотнинг ижодий мероси, унинг беқиёс аҳамияти ҳақида кўп гапириб ўтишга ҳожат йўқ, деб ўйлайман. Буни шоир ижодининг мухлислари бўлган сиз азизлар яхши биласиз.

Бугун Ғафур Ғуломнинг 100 йиллик таваллуд тўйи муносабати билан Ўзбекистонимизнинг олис-яқин барча жойла-

рида адабиёт ва санъат аҳли, зиёлилар, кенг жамоатчилигимиз илмий анжуманлар ва мушоиралар, учрашув ва хотира кечалари ўтказиш орқали бу улуғ инсонга ўз меҳру муҳаббатини изҳор этмоқда.

Шоир туғилиб ўсган, ўзи чексиз меҳр билан улуғлаган азим Тошкент шаҳридаги энг чиройли боғда пойтахт аҳолиси ва меҳмонлар билан доимо гавжум бўладиган гўзал масканда қад ростлаган мана шу улуғвор ҳайкал ҳам халқимизнинг Фафур Фулом даҳосига бўлган ҳурмат ва эҳтиромининг яна бир тимсолидир.

Йиллар, асрлар ўтади. Ишонаманки, келажак авлодларимиз Фафур Фуломнинг ҳали кўп-кўп таваллуд тўйларини нишонлайди.

Шубҳа йўқки, бу улуғ зотнинг Ватанга садоқат, ҳаётга, инсонга муҳаббат туйғулари билан йўғрилган бетакрор асарлари янги наслларнинг ҳам маънавий-руҳий шалланишига, ёшларимизнинг камолотига хизмат қилади.

Фарзандларимизнинг дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаган ҳаёт қуриш ва шу ҳаётдан баҳраманд бўлиб яшашида доимо ўзининг ижобий таъсирини ўтказиб туради. Ва бу буюк шоир яқин тарихимизда яшаб ўтган ўнлаб маданиятимиз намояндалари қаторида ўзбек адабиёти ва санъатининг ёрқин машъали бўлиб қолади десак, айна ҳақиқатни айтган бўламиз. Фафур Фуломнинг асарлари, номи ва хотираси боқий бўлсин.

Ўша куни шу боғда ўрнатилган Фафур Фулом ҳайкалининг очилиш маросими бўлиб ўтди. Президент Ислом Каримов Фафур Фулом ҳайкали пойига гулчамбар қўйдилар. Президент таклифи билан ушбу боғ Фафур Фулом номи билан аталадиган бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг бу мазмундор, гўзал нутқи буюк шоир Фафур Фулом ижодий меросига юксак ва ҳаққоний баҳони билдиради. Шу билан бирга у яна ўзбек Фафур Фуломшунослигининг мустаҳкам илмий дастури сифатида ҳам ғоят қадрлидир.

УЛУҒ ШОИР ХОТИРАСИ

ҒАҒУР ҒУЛОМ БОҒИ

Ўзбекистон пойтахти Тошкент шаҳридаги Ғафур Ғулом номли истироҳатгоҳ боғ шаҳарнинг Чилонзор туманида жойлашган. Метронинг “Мирзо Улугбек” бекати сизни тўппатўри ана шу улкан ва обод боғнинг кириш йўлига олиб келади.

22 гектар майдонни эгаллаган бу боғда 2000 дан ортиқ дарахтлар, кўчатлар, гуллар ўсади. Уларнинг қуюқ салқинларида ҳаво иссиғи сезилмайди: йўлкалар озода, сувлар сепилган. Катта-кичик фавворалар атрофга сув ва тароват сочадилар. Боғ сон-саноксиз аттракционларга эга. Уларда болалар ҳордиқ чиқарадилар. Қизлар, йигитлар

*Кўл тутиб қадам ташлар гулшану гулистонда
Боғ учун берур зийнат юрса қадди зебоси.*

(Собир Абдулла)

Бу боғда кўл ҳам бор. Сайёҳлар ҳам кўп. Уларнинг хизматиға дўконлар, ошхоналар ҳозир нузир. Боққа ташриф буюрган кишининг юраги, бу боғ гўзаллиғидан завқ-шавққа тўлади. Анча пайтгача бу таассурот сурури қалбларга илиқ ҳаяжон бахш этиб туради.

Боққа кираверишда академик-шоир Ғафур Ғуломнинг муҳташам ҳайкали қад кўтарган. Унинг ости моҳир боғбонлар томонидан нозик дид ва юксак маҳорат билан ишланган. Тўртбурчак супа мрамр плиталар билан қопланган. Ҳар бир томони 3,5х3,5 метрдан бўлиб, устига яна бир кичикроқ мрамр супа ясалган. Унинг баландлиги тахминан 0,5-0,6 м. бўлиб, у ҳам тўртбурчак. Шундан сўнг ер, йўл, майдончани билдирувчи кўриниш. Шоир шу жойдан ўтиб бораётгандек қилиб яратилган.

Шоир бошида дўппи. Қошлари чимирилган. Юзида илҳом ва тафаккур порлаб турибди. Нигоҳи кескин, талабчан, нотинч. Лабларининг ҳолати ҳам шунга монанд.

Ғафур Ғуломнинг либоси оддий, салғижимли. У пиджак, кўйлак, галстук, шим ва оёқ кийимидан иборат. Елкага бепарво ташланган ва осилиб турган плашни қаҳрамонимиз чап кўли билан тутиб турибди. Ўнг кўли эса пастга йўналган, бармоқлар

ораси сал очик. Пиджак тугмалари қадалмаган. Шимнинг тарҳи ҳам унчалик тартибли эмас. Умуман ҳайкал шоирнинг фикри, нигоҳи, хаёл дунёсининг хилма-хиллиги, ташқи таъсирга бепарволигини билдиради. Лекин пиджакнинг ўнг чўнтагидан кўриниб турган қоғозлар газета варақлари шоирнинг бу муҳитдан узилмагани, ундаги воқеа-ҳодисалардан ҳамиша бохабарлигига ишора бўлса керак. Ҳайкалда шоирнинг юзи ва характери ҳаққоний ва яхши тасвир этилган. Шоирнинг йўл босиб келаётган ҳолда кўрсатилгани ҳам ўринли бўлган.

Ҳайкал ортидаги қуюқ ва узун дарахтлар, унинг чап тарафидаги анча қад кўтарган ва тартибли ўсаётган сарв дарахтлари, ўнг тарафидаги салқин йўлка ҳайкалга монанд рельефдир. Бундай жиҳатдан ҳайкалтарош, архитектор ҳамда боғбонларнинг бир йўналиш ва мақсад билан ишлаганлари кўриниб турибди.

Ғафур Ғулом номидаги бу истироҳатгоҳнинг шундоққина кираверишида ўрнатилган шоир ҳайкали гўёки барча боққа келувчи меҳмонларни Ғафур Ғуломнинг ўзи кутиб олаётгандай, уларга яхши кайфият, вақтни хуш ўтказишни тилаётгандай таассурот қолдиради.

Ҳайкал супасининг олд қисмига шоирнинг исми йирик ҳарфларда латин ёзувида G'AFUR G'ULOM деб ёзиб қўйилган.

ЧАРХИЙ МАРСИЯСИ

Академик-шоир, дилбар инсон Ғафур Ғулом вафоти бутун Ўзбекистонни қайғуга солди. Минглаб одамлар шоир номини, унинг нурли хотирасини дил тўрида тутиб азада бўлдилар.

1966 йил 10 июлда вафот этган. Шоир хоки унинг оромгоҳига ўрнатилгандан кейин жуда кўпчилик шоирнинг Тошкент шаҳридаги Бешёғоч даҳасидаги ҳовлисида жам бўлдилар. Гарчи куёшли кун ҳавони ёндирар даражада бўлсада мотам совуғи муҳитни қоплагандек эди. Бу ерда кўплар қатори Чархий ҳам бор эдилар. Мудҳиш хабар Кўқонга етиб боргач, шоир Чархий ҳам ўз яқинлари билан Тошкентга етиб келган эдилар.

Йигинни бошқарувчи бошқалар қатори шоир Чархийга ҳам сўз берди. Чархий домла сўз айтмадилар. У киши шоир вафотига бағишланган марсияларини ўқиб бердилар. Ҳамма жим. Бошлар қуйи солинган. Ҳавода Чархий домланинг овози янграйди. У ғоят таъсирли оҳангда абадийликка юз тутган қадрдонининг сифатларини васф этади. Унинг олижаноблиги, юксак даражадаги ибратли инсон, ҳассос шоирлиги, элу юртга муҳаббат билан яшагани ва умумхалқ севгисини қозонган зот эканини кўйлайди.

Ғафур Ғуломнинг фазилатлари, унинг дўстларга вафодор, олий мақсад ва муддаолар йўлида собитқадам, кўнгилларга сафо ва хушвақтлик бағишловчи бир инсон эканлигини Чархий бирма-бир ифода этган. Ана шундай сифатларнинг барчасини ўзида мужассам этган олижаноб дўст энди орамизда йўқ.

*Олам-олам вафони мазмунин
Чинакам муддаони мазмунин
Дилга сидқу сафони мазмунин —
Айлаган интиҳоб энди қани,
Дўсти олижаноб энди қани¹.*

Шоир Чархий туйғуларни турли кўринишлар билан боғламоққа моҳир. У ўлимга мурожаат қилади. Унинг марҳумнинг

¹ Кўқон лаҳжасида “нинг” ўрнига “ни”ни ишлатиш бор. А.Қ.

дўст ва яқинлари, мухлислари, умуман адабиёт аҳлининг кўнглига аза, мотамсаролик, ғуссалар солганидан норозилигини изҳор этади. Дарҳақиқат, ажал соқийлари, Навоий айтганидек шундай беҳаёдиларки, улар ўлим шаробини тутарда яхши-ёмоннинг фарқига бормаслар.

Лекин мархум шоир Фафур Фуломнинг “Сўзи дурри хушоб” бўлганини эслатиб бундай гўзалликни ўлим қорачиғига қарши кўяди. Шу билан шоирнинг ҳамиша барҳаётлиги ўз “хушоб” сўзи билан мудом яшаб қолажагини билдиради.

*Эй ўлим, бошга не азо солдинг
Дилга мотамсаро қаро солдинг.
Нораво ғуссани раво солдинг,
“Сўзи дурри хушоб” энди қани,
Дўсти олижаноб энди қани.*

Мухаммаснинг охириги бешлиги шеърнинг якуни. Унда мархум “Мирзо Абдуғафур Фуломий” — Фафур Фуломнинг асл номи тилга олинган. Бундай ном эҳтимол бирор ерда ёзилмагандир, аммо Фафур Фуломнинг “Мирзо” тахаллусида ёзган шеъри мухлисларга маълум. Яна Чархийдек ўзбек халқи удумларини яхши билган одамдан бу отнинг ифода этилмоғи ҳам марсиянинг ўзига, ҳам унга сабабчи бўлган ғуссали воқеанинг моҳияти учун ўринлидир. Яна Чархий ёзадики, Мирзо Абдуғафур Фуломий “Жарангдор кўнгулни жоми” эди. Афсуски, бу шеър жоми синди, илҳом шароби тўкилиб кетди.

*Фазл тоқин баланд мақоми эди
Мирзо Абдуғафур Фуломий эди
У жарангдор кўнгулни жоми эди,
Жом синди, шароб энди қани,
Дўсти олижаноб энди қани.*

Ўзбекистон халқ шоири Чархийнинг Фафур Фулом вафотига ёзган “Дўсти олижаноб энди қани” сарлавҳали марсияси адабиётимизнинг нодир бир саҳифаси бўлиб тарихда қолади.

ҲАБИБИЙ ЁЗГАН МАРСИЯ-ТАРИХ

Бу тарих-марсиянинг сарлавҳаси бундай: “Ўзбек халқининг севикли шоири бўлмиш Фафур Фуломнинг бемаҳал вафоти учун афсус тўлқини билан ёзилган тарихий марсия”.

Сарлавҳадан ҳам кўриниб турибдики, шоир Ҳабибий ўзининг яқин дўсти, ҳамкасабаси, қадрдони Фафур Фуломнинг вафотидан қаттиқ изтиробга тушган. Шу оғир йўқотишнинг ҳасрати, таассуф тўлқини билан қўлига қалам олган. Бу ҳис-туйғулар туғдирган чуқур дард ғазалнинг биринчи байтиданоқ ўз исботини топади.

*Во дариғо, келди даҳшат бирла шўришли хабар
Оҳ тортиб ушладим бошимни бўлдим беҳузур.*

Ўзбек халқининг таниқли шоири Ҳабибий сўзнинг таъсир кучини яхши билар эди. У ўз марсиясини кўз ёшлари, оху фарёдлар билан тўлдирган эмас. У Фафур Фуломнинг ўзбек халқи, жаҳон адабиёт аҳли учун қандай қадрли ижодкор бўлганини кўрсатмоқни ўз вазифаси деб билган ва шуни баён этиш йўлидан борган.

Фафур Фулом ўзбекларнинг ширин сўзли, жонажон фарзанди эди. У ўз ижоди билан ҳар бир ёшу қарига завқ берар, Ўзбекистоннинг унинг фахру ифтихори бўлиб ўз элининг донғини дунёга ёяр эди.

Шоир қисқа мисраларда марҳум шоирнинг ана шундай ижтимоий характеристикасини беради.

*Баҳра олиб ибратнамо ҳар шеъридан ёшу қари
Ўзбекистон зийнати деб халқаро фахру ғурур.*

Кейинги байтда Фафур Фуломнинг шахси тўғрисида сўз боради.

*Камтару лобар, улугвор олиму фозил эди
Ҳар кўнгулга оқилона бахш этиб файзу сурур.*

Шоирга халқнинг иззатли, ҳурматли муносабатини билдириб, унинг ёди халқ дилида “бенуқсу қусур” сақланажагини

айтиб сўнг Ҳабибий соддагина, лекин эса қоладиган даражадаги гўзал тарих туширган:

*Кетди дўстим бош олиб, сайд этди сайёди ажал
Тарихин дедим Ҳабибий, жонажон шоир Фафур.*

Охирги “жонажон шоир Фафур” жумласидан шоирнинг вафот йили 1966 келиб чиқади.

МАҚСУД ШАЙХЗОДАНИНГ “ҒАФУРГА ХАТ” ШЕЪРИ

XX аср ўзбек шеъриятининг икки буюк намояндаси Ғафур Фулом ва Мақсуд Шайхзода ўртасидаги ижодий ҳамкорлик, ўзаро ҳурмат тўғрисида кўп ёзилган ва яна ёзиш мумкин.

Аmmo бу ерда биз фақат Шайхзоданинг икки асари — “Тошкентнома” ва “Ғафурга хат”даги Ғафур Фуломга бағишлаб айтганлари тўғрисида сўз юритамиз.

“Тошкентнома”ни Мақсуд Шайхзода 1957 йили ёзган. Унда қадимий ва навқирон Тошкент ҳақидаги шоирнинг мазмундор, ҳаяжонли ўй-фикрлари, бу шаҳар, унинг халқи, бутун Ўзбекистонга бўлган чексиз муҳаббати ўз бадий аксини топган.

Ўша даврдаги ўзбек адабиётининг пешқадам арбоблари академик-ёзувчилар Ғафур Фулом ва Ойбек тўғрисида Шайхзода “Тошкентнома”да бундай дейди:

*Бир шёғримизнинг ўтли юраги,
Бир наср уйининг баланд тираги.*

“Тошкентнома”да Шайхзода ўзининг ҳаёт йўлини қисқача кўрсатиб ўтган.

Озарбайжоннинг бу ёш фарзанди Низомий ватани, Ганжа ўлкасида дунёга келган. Кура дарёсининг мулойим, тинч оҳанги унинг кўнглида куйлаш ҳавасини уйғотди. Лекин шоирликнинг тиниқ чашмасига Тошкентда дуч келди. Бу ерда Ғафур Фулом ва Ойбеклар туғилган. Улар, дейди шоир:

*Мени ардоқлашди қучиб огадек...
Йигитча эдим мен ҳаваскор, содда
Бўлдим оқибатда шоир Шайхзода!..*

Ана шундай оға-инилик мадҳи Шайхзоданинг “Ғафурга хат” шеъриси (1966) ўзининг мантиқий давомини топган. Бу шеър шоир Шайхзоданинг ўз қадрдон оғаси, дўсти, улфати Ғафур Фулом хотирасига ёзилган дард ва оғир кечинмалар тўла марсияси. Икки жонажон дўстнинг бири дунёдан ўтгандан кейин иккинчисининг юрагини тўлдирган оғир қайғу ва дардларнинг ҳаяжонли изҳоридан иборат.

“Ғафурга хат”да икки образ бош ўрин тутди. Бири марҳум дўст Ғафур Фулом. Иккинчиси эса ушбу марсия муаллифи Шайхзода. Минг афсуски, марҳум дўстига йўллаган мактуб кетидан кўп ўтмай шоир Шайхзода ҳам абадийлик дунёсига йўл олди (1968). “Ғафурга хат” шеъри марҳум буюк шоир Ғафур Фулом яшаган замон ва макон, муҳит ва давранинг тасвири билан бошланади. Ундаги

*Тўпалонлар, ҳужумлар, қаҳ-қаҳаларни
Кўприкларни, боғларни, чорраҳаларни.
Ғазабларни, меҳрни, сўз маржонларни
Бир лаҳзада тарк этиб кўчдингми, дўстим?
Шаҳрингнинг рўйхатидан ўчдингми, дўстим?*

Шоирнинг дил ҳайқириғи бу! У дўстининг дунёни тарк этганига ишонгиси келмайди. Чунки шоир тасаввурида Ғафур Фулом ва ўлим деган тушунчалар бир-бирига зид, бир-бири билан қовуша олмайдиган гап эди.

*Абдулғафур, мавлоно, шошдим зовталаб:
Хабарларни янглишган, йўқса қулоқлар!..
Ғафур Фулом ва ўлим — қовушмаган гап,
Мисоли қиш ва райҳон, дашт ва булоқлар.
Ғафур Фулом ва сукут — икки ёв лашкар
Нуқул урушаётган душман тарафлар.*

Шу мисраларда кўнглини тўлдирган аламли ҳисларни чуқур ҳаяжон билан баён этгач, энди шоир “Ғафур Фулом

ва мен” мавзуига ўтади. Улар қадрдон эдилар, улар оғани бўлиб деярли қирқ йил ижодий ҳамкорликда яшашди.

Шоир ёзади:

*Оҳ қардошим, оғажон, пири баркамол
Қирқ йиллик бир дафтардир хотира хаёл.
Эҳ-ҳе, не-не кунларни кечирдик бирга
Наҳот улар барчаси чўкди қабрга?*

Шоир марҳум дўстининг таърифини бирма-бир кўрсата боради. Унинг талантлилиги, сўз устасилиги, одамохун, борган давраси файзга тўлиши, закийлиги сатрларда ўзининг мукамал ифодасини топган.

*Қирқ шоирга етарли сўз борди сенда
Ҳофизангда юз минг байт, ўн минг латифа,
Минг саргузашт, юз қисса, сонсиз саҳифа
Мутойиба, ҳажвлар, панду танбеҳлар
Яшин каби чақнаган кескин ташбеҳлар.
Ҳаммаси сенда эди ва сендан эди,
Идрокингдан, зеҳнингдан, кўксингдан эди.*

Бу умумий тавсифдан сўнг шоир Фафур Фуломнинг ҳар доим халқ билан ҳамдам ва ҳамнафас бўлгани тўғрисида сўзлайди. Унинг “Сен етим эмассан” каби ўлмас шеърига ишора қилади.

*Халқ дардига қўшилиб нола ҳам тортдинг,
Етимлар дийдасидан кўз ёшин артдинг...*

Шеърда Шайхзода ва Фафур Фуломнинг ўзаро суҳбатлари, уларнинг “Навоийнинг каломин” ўртага солиб гаплашганлари, Хадрадан Ўрдагача яёв юриб боришлари... боринги, кундалик турмушда дўстлар ўртасида нимаики содир бўлган эса барчаси ёдга олинган. На чора, шоир кўз ёши тўкканича “Ёри азиз қайдасан, қайдан қидирай” деб фарёд чекканича қолади.

Бундай мотамда шоирга бирдан-бир далда бўлувчи фикр, Фафур Фулом шеърларининг ўлмаслиги, уларнинг миллионлаб дилларга муҳрланиб, тиллардан тилларга кўчиб яшамоғидир.

*Ғафур байтинг зарб бўлуб миллион дилга
Сўзинг кўчар масалдек тиллардан тилга.*

Шайхзоданинг мотам марсияси Ғафур Ғулом улуғлиги, унинг халқ ҳаёти билан чамбарчас боғланиб ижод қилгани, шоир ижодиётининг бир бўлаги сифатида абадий барҳаётлигини куйловчи зўр мутаассир кучга эга ижод намунасиدير.

АБДУЛЛА ОРИПОВ МАРСИЯ-ШЕЪРЛАРИ

Абдулла Орипов талабалик вақтидаёқ ўз шеърий иқтидорини намойиш этди. Унинг чуқур мазмун ва босиқлик билан ёзилган шеърлари халқ ўртасида ёйила бошлади. Ёшлик йиллари у бир куни Тошкент телевидениесида ўз шеърларидан ўқиб берди. Шеърларида ёш шоирнинг ўз она ватанига чексиз муҳаббат туйғулари барқ уриб турар эди. Шеърдан шеърга ўсиб борган шоир халқнинг юрагидан жой олди. Ўша пайтлардаёқ у ўта камтарликни касб этган эди. Хайриятки, шу фазилати уни ҳеч қачон тарк этмади.

Телевидениеда чиққан куни эртасига Абдулла Орипов ёзувчилар союзи идорасининг фойесида ўз тенгқурлари даврасида эканида бу ерга академик-шоир Ғафур Ғулом кириб келганлар. Ёшлар дарҳол у кишига салом берганлар. Ғафур Ғулом уларга алик қайтариб, сўнг ёш шоир Абдулла Ориповнинг ёнига келганлар ва сўраганлар:

- Кеча телевидениеда шеър ўқиган йигит сен эдингми?
- Шундай, устоз, - ёш шоир тортиниб жавоб берган.

Шунда Ғафур Ғулом ёш шоирни кучоқлаб бағрига босган ва пешонасидан ўпган. Бу буюк шоирнинг ёш ижодкорни кечаги муваффақияти билан қутлови, унинг ёрқин истеъдодини қадрлови, келажакдаги баракали ижодига умиди ва ишончининг ифодаси эди. Тарих Ғафур Ғуломнинг ана шу орзуларини тўла амалга оширганини кўриб турибмиз.

Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Орипов Ғафур Ғулом хотирасига икки шеър бағишлаган. Бири “Алвидо, устоз” (1966), иккинчиси “Нутқ” (1967). Улар А. Ориповнинг “Танланган асарлар”и 1-томида босилган (Тошкент. 2000 й. с. 119, 135).

“Алвидо, устоз” Ғ.Ғуломнинг машҳур мисралари билан бошланади:

*Зўр карвон йўлида етим бўтадек
Интизор кўзларда ҳалқа-ҳалқа ёш...*

Уруш вақтида ўз яқинларини кўзи ёшга тўлиб кутган яқинлари тўғрисидаги бу аламли мисраларни ёш шоир (А. Орипов ўша вақтда 25 ёшда, университетни яқиндагина битириб чиққан ёш шоир эди) моҳирона, мўътабар ва қадрдон устозидан айрилган ёш авлод; етук, ғамхўр, суюкли фарзандидан бевақт жудо бўлган халқнинг қайғу ва изтироблари ила боғлайди.

Агарда карвон йўлида кўз ёши тўкиб турган сағир бўга бўлса, бугун биз ҳаммамиз устозимиз, карвонбошимиздан айрилган, беназир истеъдод соҳибини йўқотганимиз учун эзилган эдик. Бошимиз қуйи, ичимиз дарду алам билан тўлган.

*Сарбоним, қўлингдан кетдимикан эрк
Сарбоним, не учун кўтармайсан бош.*

Шеърнинг бундан кейинги мисралари нафақат бутун Ўзбекистонни, балки жаҳонни қоплаган фарёдларга ҳамоҳанг. Унда ёш шоир ўзбек шеърятининг паҳлавони кўксига найза санчган ажалдан дод дейди, шеър ўлим қоронғилиги даҳшатини кўрсатади.

*Сўқир, ёвуз ўлим, минг дод дастингдан
Зулматдай кирдингми шеър майдонига.
Ажал, сен найзангни санчдингми чиндан
Ўзбек шеърятин паҳлавонига.*

Шоир Ғафур Ғулом билан абадий хайрлашаётган халқнинг юрагидаги дарду ҳасратини баён этар экан, бу аламли кунларнинг ёвузлигига ақл ҳеч бовар қила олмайди. Ҳаммамиз ҳам бундай улуғ инсоннинг ҳаётдан кетганига ишона олмас эдик.

*Олис фазоларга кетган ҳам қайтар,
Ботгувчи қуёш ҳам чиқар билмай ҳад.*

*Наҳот она халқим алвидо айтар,
Бугун Фафур Фулом бошида абад.*

Абдулла Орипов ўз мотам марсиясини ҳаёт ҳақиқатидан узилмаган ҳолда яқунлайди. Фафур Фулом қўлидан тушган қалам унинг шогирдлари қўлидан асло тушмайди.

Шоирга аза тутаётган дунё бенаво бўлиб қолмайди. Фафур Фулом юксакликка кўтарган ўзбек шеърини тобора юксалаверади. Чунки ўз халқига муҳаббат ва садоқат ҳеч қачон авлодлар қалбидан ўчмаяжак.

*Зор йиғлаб навосиз қолмагай дунё
Ўзи чора топмай йиғлагай алам.
Шогирдлар қўлидан тушмайди асло
Сенинг қўлларингдан тушган шу қалам.*

Абдулла Ориповнинг Фафур Фуломга бағишланган иккинчи шеъри 1967 йили шоир вафотидан бир йил ўтгач ёзилган. Бу шеър асосан Фафур Фулом ижодиётининг мангулиги тўғрисида (“Бу мангулик йўлидаги биринчи қадам”). Бу шеърда ҳазин мотамсаролик йўқ. Аксинча, бир йилда ҳамманинг ҳам ўз ташвиши, тирикчилик меҳнати, оилавий турмуш икир-чикири етарли. “Биз учун-чи бир йил демак шунчаки план, бола-чақа, ўтин-кўмир, уй-жой ташвиши”. Навоий ҳам Искандар ўлими тўғрисида одамларнинг “чекиб навҳа аммо наво топмайин, қазо ҳукмига ҳеч даво топмайин, қазо ҳукмига сабр пайвандлик чекиб борча ойини хурсандлик” билан банд бўлиб кетганларини ёзган эди (“Садди Искандарий”). Мен бир кичик ҳикоя қўлёзмасининг илмий таърифини ёзган эдим. Бу қўлёзма ЎзРФА Навоий номли давлат Адабиёт музейининг фондида сақланади. Ўзбек тилига араб тилидан таржима қилинган. Сарлавҳаси “Муҳаммад пайгамбар с.а.в. вафотлари ҳикояси”. Унда Муҳаммад пайгамбар вафотларидан сўнг уч кун мотам тутилгани, шундан сўнг саҳобалар ҳам, бошқалар ҳам ҳар ёнга тарқалиб ўз ишлари билан банд бўлганлари ҳикоя қилинган.

Абдулла Орипов ўзининг ушбу шеърда улуғ устоз Фафур Фулом вафотидан бир йил ўтгани, ҳаёт, кундалик турмуш ўз изида давом этганини ёзади. Лекин олдин айтилганидек, шеър-

нинг асосий ғоя ва мазмуни Фафур Фуломнинг фақат истеъдодли шоиргина эмас, балки унинг мангулиги боиси файласуф, ҳакам, адиб, нотиқ ва кишиларга ҳузур ва шодлик бағишловчи бир раҳнамо эканлигидадир деган фикр, хулоса, яқундадир.

*Бу асрдан мангуликка ёрлиқ олмоққа
Етмас экан фақатгина шеъринг истеъдод.
Фафур Фулом – буюк шоир, файласуф, ҳакам
Фафур Фулом – адиб, нотиқ ва соҳиб сурур
Эҳе бунинг барчасини санамоққа ҳам
Керак бўлар лофи билан яна бир умр.*

Шеърнинг бош мазмуни ўқувчига Фафур Фуломнинг кимлигини тушунтирмақ. У ўзбек халқининг фарзанди, шу халққа садоқат ва севги билан нафас олган, яшаган бир зот. Фафур Фулом мангулиги ана шунда!

Шундай қилиб Фафур Фулом ҳақидаги самимий шеърлари билан ҳозирги йирик ва шуҳратли шоиримиз Абдулла Орипов ўша ёшлик пайтидаёқ улуғ шоир қўлидан тушган қаламни ўз қўлига олиб, унинг буюк ишларининг муносиб давомчиларидан бири бўлмоғини намоён этган эди.

МИРЗАЖОН ИСЛОМОВ ШЕЪРИЙ ТУРКУМИ: “УЛУҒ МАМЛАКАТНИНГ УЛУҒ ФАРЗАНДИ”

2009 йил 14 май пайшанба куни ҳурматли укамиз менга бир китоб келтирди. Бу фарғоналик шоир Мирзажон Исломовнинг “Дил илтижоси” сарлавҳали шеърлар тўплами эди. Мен бу шоирни яхши танийман, унинг кўп асарларини ўқиганман, уни меҳнатсевар, шеърпарвар бир ижодкор сифатида қадрлайман.

“Дил илтижоси” 2008 йили Фарғонада чоп этилган. Бу китоб билан танишиб, ундаги шеърларни кўриб чиқаётганимда 13-17-саҳифалардаги “Юз ёшли тўйбобо” деган шеър диққатимни тортди. У атоқли академик-шоиримиз Фафур Фуломнинг 100 йиллик юбилейига бағишлаб ёзилган.

Мен шоира Зулфиянинг машҳур ёзувчи академик Ойбекка бағишлаб ёзган қасиданамо шеърини ўқиб жуда таъсирланган

эдим. Мирзажон Исломовнинг ушбу шеъри менга ўша қасидани эслатди. Фафур Фулом тўғрисида жуда кўп китоблар, хотиралар, тадқиқотлар, мақолалар, шеърлар ёзилган. Лекин бу улўғ шоирнинг ҳаёти ва ижодига қасида тарзида ёзилган ушбу шеър улар орасида услуби ва ҳаяжонли кечинмалар ихзори билан менимча ўзига хос ўрин эгаллайди.

Аввало сизни бу шеърнинг қисқача мазмуни билан таништириб ўтайин.

“Юз ёшли тўйбобо”.

Бу шеърйи туркум беш бўлақдан иборат:

1. Оташин даъваткор. Шоирнинг болалик пайтидаёқ Ф.Фулом шеърлари билан танишгани тўғрисида.

2. Орзунинг рўёбин кўриб. Фафур Фуломнинг халқлар дўстлиги, хурлик куйчиси экани тўғрисида.

3. Шеърйят довруғи сиз ила ўсди. Фафур Фулом ижоди ўзбек шеърйяти довруғини ўстиргани тўғрисида.

4. Огоҳлик. Шоир ҳозирги терроризм иллатига қарши курашда иштирок этаётгани ҳақида.

5. Юз ёшли тўйбобо. Фафур Фуломнинг тўйи (2003 й.) хур Ўзбекистонга ярашиб тушган бир байрамдир.

Фафур Фулом ўзининг ҳозир “Билиб қўйки, сени Ватан кутади” сарлавҳаси билан шуҳрат топган шеърини 1941 йилда Қўқон шаҳрида ёзган. Бу шеър ўша вақтдаёқ Қўқон шаҳрида чиқадиган “Янги Фарғона” газетасида босилган эди (уруш бошланмасдан бир оз вақт муқаддам. Уруш эса 1941 йил 22 июнь куни бошланган).

Мирзажон Исломов ўз қасиданамо шеърини Фафур Фулом деган мўтабар номни шоирнинг ана шу шеъри орқали эшитгани, танигани, билгани тўғрисидаги ҳикоя билан бошлаган. Бу тимсолий воқеа.

Қўқон шаҳрида 10 синфга эга бўлган ўзбек тўлиқ ўрта мактабини (ТўМ) биринчи бор 1940 йили 16 ёш ўқувчи битириб чиққан. Мен — Азиз Қажумов ўшанда шу № 3 мактабнинг 8-синфини битириб 9-синфига ўтган эдим. Шунинг учун бу воқеанинг тафсилотини яхши биламан. Бутун шаҳар буни маориф байрами сифатида нишонлаган. Мактабимизда тантанали кеча ўтказилган. Ҳамма одам 10-синфни битириб чиққан ёшларни қизғин табриклаган. Фафур Фуломнинг шеъри

худди ана шу ёшларга қаратилгандай туюлади. Чунки у вақтларда тўлиқ ўрта маълумот олган ўқувчилар (ўзбек мактабининг 10-синфини битирганлар) Кўқонда бошқа йўқ эди. Кўп ёшлар рабфак ва техникумларни битириб чиққанлар, лекин тўлиқ ўрта маълумотни ўрта мактабда олганлар фақат шулар эди.

Ўшанда Фафур Фуломнинг “Дипломсиз умрни умр ҳам дема” деган чақириғи ана шу ёш авлод учун шиордек бўлиб қолган.

Мирзажон Исломов мансуб бўлган авлод шу авлоднинг давомчилари эдилар. Шунинг учун “Юз ёшли тўйбобо”ни табрик-лаётган шоир ўша вақтда ватан кутаётган авлоднинг вакилидир.

Ҳар ҳолда шоирнинг Ф.Фулом билан ана шу шеър орқали танишгани унинг авлоди учун бу шеърдаги даъват фақат шоирона ўғит бўлиб қолмаган, балки унинг ҳаётий кўлланмаси, етуклик ёшидаги фаолияти дастури, буларнинг ватан учун қандай аҳамиятга эга эканини таъкидловчи таълим бўлгани аниқ. Мирзажон Исломов бу тўғрида ўз авлоди номидан ёзади:

*Оташин даъваткор бу китоб номи
“Билиб қўйки, сени ватан кутади!”
Ундаги сатрлар нурли оқими
Офтобдек қалбимга ёғду тутади.
Бу улўғ шарафли Ватан даъвати
Жўшарди жонимда, қон томиримда.
Унинг қуёш каби нурли қуввати
Ёритди йўлимни бутун умримда.*

Фафур Фулом ўз халқи ва ватанини жону дилдан севар, унинг бахти саодатини ҳамиша тилар ва у билан фахр қилар, қувонар эди. Буюк шоирнинг ана шу фазилатини Мирзажон Исломов оташин мисраларда ифодалаган. Бу ватан шунчалар гўзалки, унинг жамолига боққан жаҳон аҳлининг кўзи худди қуёшга қарагандек қамашиб кетади деб ёзади шоир.

*Қуёшга боққандек кўзи қамашар
Кўриб ҳур диёрим жамолин жаҳон.*

Ана шу қуёшли диёр — Ўзбекистоннинг вакиллари сифатида Фафур Фулом домла билан бирга мен Азиз Қаюмов 1958 йили

буюк форсийзабон шоир Абу Абдуллоҳ Рудакийнинг 1100 йиллигига бағишланиб Душанбе шаҳрида ўтказилган тантаналарда иштирок этганман. Ўшанда Фафур Фулом қайси йиғинда сўзга чиқмасин, тожик халқи уни зўр ҳурмат билан олқишлаб қарши олганига шоҳид бўлганман. Ф.Фулом ўзбек ва тожик халқларининг дўстлиги ва қардошлиги тўғрисида сўзлар экан, жуда кўп ўзбек оилаларида тожик келинлар, тожик оиласидаги ўзбек куёвлар тўғрисида шоирона фикрлар баён этган эди.

Мирзажон Исломовнинг ана шу тарихий ҳақиқат, кундалик турмуш лавҳаларини таъсирли ва ўринли равишда кучли бадиият билан қуйлаганини мен унинг қуйидаги мисраларида ўқиб, Душанбе шаҳридаги ўша учрашувларни эсладим.

*Халқлар дўстлигининг гуллар боғидек
Ардоқлаб битдингиз ашъорлар бисёр.
Ўзбек тожик қизин кўз қароғидек
Келиним деганда айтилар ёр-ёр.*

Халқлар дўстлиги гулбоғидаги ҳар бир гул бу ҳар бир қардош халқ, биродарлар ва дўстлар. Шоир Ф. Фулом ана шу дўстлик боғини мадҳ этиб шеърлар битади. Мирзажон Исломов шу гуллардан бири тожик халқи эканини англагмоқ учун моҳирона шеърый йўл топган. “Ардоқлаб битдингиз ашъорлар бисёр” мисрасидаги сўнги сўзларнинг (ашъорлар, бисёр) тожик тилида ёзилгани шеърга алоҳида ҳусн бахш этиб турибди.

Қасидада ўн икки тўртликдан иборат “Шеърят доврўғи сиз ила ўсди” сарлавҳали учинчи бўлимда муаллиф ўқувчини Фафур Фулом шеърятти боғига олиб киради ва унга айрим шоҳ шеърларнинг таъриф ва тавсифини беради.

*Шеърят доврўғи сиз ила ўсди
Улғайди энди у нўлотдек пухта.
“Сен етим эмассан” шеърингиз босди
Гитлердек махлуқнинг бошига нўхта.*

Фафур Фуломнинг “Мен яҳудийман” шеъри бутун дунёни ларзага келтирган эди. Бу иккинчи жаҳон уруши авж олган фурсатда (1941 й. 26 июнь) ёзилган гитлерчилар яҳудий халқини

бутунлай қириб йўқ қилиб ташламоқчи бўлиб ўз ваҳшийликларини кучайтирган пайтда ёзилган. У халқларнинг фашизм ваҳшатига берган қаттиқ зарбаси каби янгради. Мирзажон Исломов ўз шеърида ўзбек шоирининг фашизмга қарши ғазаб ва нафрат тўла бу шеъри жаҳоннинг ҳамма халқларига етиб боргани, фашизмга қарши курашида уларга руҳ ва қувват бағишлаганини таъсирли ифодалар орқали баён этган.

*“Мен яҳудийман” деб тортган наърангиз
Аёвсиз фош этди фашист иллатин.
Шерюрак шеърингиз — бу шиорингиз
Лол этди жаҳоннинг барча миллатин.*

Қисқа, аммо зўр баҳо бу ўлмас шеърга!

Ҳозир иккинчи жаҳон уруши тугаганига, фашизм иллатининг йўқ қилиб ташланганига олтмиш беш йил тўлаётган вақтда ҳам Фафур Фуломга ҳурмат ва эҳтиром билан Исроил давлатининг шаҳрида унга ҳайкал ўрнатилгани шоирнинг фашизмга қарши жанговор курашчи бўлгани авлодлар хотирасида сақланаётганидан дарак беради.

Фафур Фуломнинг “Вақт” шеъри, унинг яратилиши тўғрисидаги тафсилот ва хотиралар анча. Айрим хотира ёзган адиблар ўзларининг ушбу шеър ёзилмоғидаги иштироклари тўғрисида ҳикоя ҳам қилганлар.

Мирзажон Исломов Фафур Фуломнинг шоҳ шеърларидан бири “Вақт”ни тавсифлар экан, ҳеч қандай тафсилотларга берилмайди. Бу асарнинг оламшумул аҳамиятини бир мисрада, яъни унинг шухрати бутун борлиқ олам ва коинотни қуршаб олажагини билдирувчи сатрларда айтиб қўяқолган.

Замонлар ўтар, уларнинг тебранишлари қолдириб кетган катта майдонлар буюк ва ожиздирлар. Аммо Фафур Фулом шеъри яратилган фурсатдаёқ бу шеър кўз очиб юмгунча бутун олам аҳли фикрини эгаллади, бу билан чекланмай коинот узра ёйилиб Юпитергача бориб етди.

*Замон тебраниши қолдирган майдон,
Бўлмагай оламга битта дарича.
Кўз юмиб очгунча ўтмасдан шу он,
Етар “Вақт” шеърингиз Юпитергача.*

Бу мисралар Фафур Фуломона жаранга эга. Унинг ҳар бирида Фафур Фуломга хос фикр теранлиги, муболаганинг шоирона баландлиги кўриниб туради, шогирдни ўз устозининг шеър маҳорати мактабини тўла эгаллагани кўзга ташланади. Охириги мисра эса Фафур Фуломнинг “Энг кичик заррадан Юпитергача” бўлган чексиз масофалар тўғрисида ёзганларига уйғун.

Кейинги тўртликларда шоир ўз қасидасига Фафур Фуломнинг руҳи образини киритган. Бу руҳ Фафур Фуломнинг ўчмас хотираси. Бу хотира халқ кўнглида мудом яшайди. Чунки буюк авлодлар Фафур Фулом қадрини баланд тутадилар, уни ҳеч қачон унутмайдилар. Чунки у олтин сатрлар яратган шоир, у ўз халқи, миллатини улуғлади, унинг шону шавкатини юксакликка кўтарди. Шунинг учун ҳам Фафур Фулом “Улуғ мамлакатнинг улуғ фарзанди” бўлиб тарихга кирди.

*Барҳаёт руҳингиз шунқордек учиб,
Озод диёр бўйлаб кезиб юрибди.
Авлодлар қадрингиз эъзозлаб, қучиб
Турганин руҳингиз кўриб турибди.*

*Ардоқлар авлодлар олтин сатрингиз,
Миллийлик мақомин билди, ўрганди.
Юз эмас, минг бўлсин тўйли асрингиз,
Улуғ мамлакатнинг улуғ фарзанди.*

Мирзажон Исломов ўз қасиданамо шеърида Фафур Фуломнинг жаҳон адабиётида тутган ўрни ва мавқеини кўрсатиб бермоққа интилган. Унинг шоҳона шеърларини эслатган, уларнинг аҳамиятини бирма-бир намойиш қилган.

Менинг ёзганларимни ўқиган ёш ўқувчи бу айтганларимни ҳақ деб билсин, шу шеърни топиб қайта-қайта ўқиса, ундан баҳра топса, мен ниятимга эришган бўлар эдим.

Лекин ҳозирги ёш ўқувчи анойи эмас. У билимдон, жаҳон илмий ихтироларидан тўла хабардор ва улардан фойдаланмоққа моҳир. Бизнинг авлод унинг ёшида эканимизда радиоприёмник бизга бир антиқа нарса бўлиб кўринган эди. Ҳозирги ёш авлод эса компьютер, интернет, қўл телефонлари билан улфат ва ҳамнафас. Қарашлари ҳам билимидек теран. Биттаси бўлмаса

биттаси айтмоғи мумкинки, катта авлодлар ажойибда, улар бир-бирларини таърифлайверадилар. Азиз Қаюмов ҳам, Мирзажон Исломов ҳам гарчи ёш жиҳатидан турли авлодга мансуб бўлсаларда, иккалалари ҳам катта ёшда. Улар бир-бирларига муболағали гаплар билан муомала қилмоққа одатланганлар. Наҳотки Мирзажон Исломовнинг ушбу қасиданамо шеърида бирор камчилик ёки нуқсон бўлмаса, ёки Азиз Қаюмов уларни сезмоқдан ожиз бўлса, демоғи ҳам мумкин.

Мен бу масалани шунчаки кўтараётганим йўқ. Ҳаётда бундай саволлар менга кўп бора берилган. 1976 йили мен Тошкент Давлат маданият институтида Навоий тўғрисида махсус курс ўтганман. Шунда Навоий тўғрисидаги маъруза тугагач, бир талаба менга савол ёзиб юборди. Ўқиб кўрсам, унда шундай ёзилган: “Сиз Навоийни идеаллаштирмоқда эмасмисиз?” Менинг жавобим бундай бўлди: Бу саволга мўътабар устозимиз, машҳур рус шарқшуноси академик Евгений Эдуардович Бертельс 1948 йилдаёқ жавоб берганлар. У киши ёзганлар: «Иногда нас обвиняют в том, что мы идеализируем Навои. Но Навои был таким человеком, которого нельзя не идеализировать!» («Гоҳо бизни Навоийни идеаллаштиришда айблайдилар. Аммо Навоий шундай одам бўлганки, уни идеаллаштирмаслик мумкин эмас!»).

Модомики ёшларда Навоий тўғрисида шундай фикр туғилган экан, бошқа шоирлар тўғрисида туғилмайдими? Албатта туғилади. Мирзажон Исломов шоир сифатида бошқалардан мустасно эмас. У жуда ёшликдан шеърга муҳаббат қўйган. Кўқондаги ёшлар адабий анжумани “Ниҳол”да иштирок этган, муҳаббат билан берилиб ижод қилган ва қилаётган шоир. Унинг ўзига хос услуби ва шеърий ижодиёти шаклланган. Эҳтимол уни ўзгартириб бўлмас, балки зарурати ҳам йўқдир. Мен унинг бошқа асарларини ҳам ўқиганман. Менимча, у қўлига қалам олиб ижод қилаётган вақтида ижод туғенига шундай киришиб кетадики, баъзан ўзининг бош мавзудан узоқлаша бошлайди. Бунини ўзи сезадими ёки йўқми, билмайман. Лекин мен шунини сездим. Бу нуқсон ёки камчилик эмас, лекин мавзуга бундай ёндашув ўқувчини чалғитади, шоирни эса асосий мавзунини тўлақонли ёритувига фойда келтирмайди. Катта шоирлар асосий мавзудан ҳеч чекинмаганлар.

Ғ.Ғулом мактаб ўқувчисига уни Ватан кутаётганини билдирад экан, ўша ўқувчи руҳий дунёсига сингаб орадиган мисраларни яратган ва шу ўқувчи маънавий дунёсидан ҳеч нари кетмаган.

Навой “Тун оқшом келди кулбам сори ул гулрў шитоб айлаб...” деб бошланадиган ғазалида фақат ўша гулрўнинг келгани, унинг ёрга лутф-марҳамат кўрсатгани, охири эса ошиқнинг ёр иноятидан маҳрум бўлгани ва бундан чекаётган афсуси баёни билан чекланган. Ҳатто, “Ҳасби ҳол” ёки “Ҳилолийа” каби катта шеърларида ҳам Навой асосий мавзу – биринчисида ўз кўнглидаги кечинмалари, иккинчисида эса Султон Ҳусайн давлатининг шону шавкати таърифидан нарига ўтмаган.

Ҳозир бу масала бўйича баҳсни давом эттирмақ пайти эмас. Шунинг учун мен шу ерда тўхтаман.

Фарғоналик шоир Мирзажон Исломовнинг Ғафур Ғуломга бағишланган “Улуғ мамлакатнинг улуғ фарзанди” шеърлар туркуми буюк шоиримизнинг 100 йиллигига муносиб совға бўлди. Гарчи бу шеър ўша байрам тантаналаридан бир оз вақт ўтгач дунё юзини кўрган бўлса-да, у “Ғафур Ғуломнома”да ўз ўрнини топади. У Ғафур Ғулом шуҳратининг доимийлиги белгисидир.

“ҒАФУР ҒУЛОМ БУ”

Фарғоналик олим ва шоир, педагог Йўлдош Солижонов ўзининг 2003 йили академик-шоир Ғафур Ғуломнинг 100 йиллигига бағишлаб ёзган шеърини шундай деб атаган. Бу шеър муаллифи Фарғона университетининг ўқитувчиси. Аммо унинг 2007 йили Тошкентда нашр этилган шеърлар тўплами “Сен ширмон юзлигим” олимнинг яхшигина шоир эканлигини ҳам билдириб туради. Тўпламдаги шеърлар хилма-хил, ранг-баранг. Ҳаммаси самимий дил изҳори. Улар тўғрисида анча ёзмақ мумкин. Лекин биз ўз китобимиз мавзуга алоқадор бир шеър тўғрисида сўз юритамиз. Мен бу шеърни мусаббаъ деб атасам тўғри бўлар деб ўйлайман. Чунки ўзбек мумтоз шеърлятида шундай шеър шакл кам учраса-да, бор. Сабъа – етти, мусаббаъ эса еттилик. Яъни етти мисрадан иборат. Улар бир-

бири билан қофиядош. Аммо ҳар еттиликда охирги икки байт ўзаро қофияланган. Охирги мисра эса “Ғафур Ғулом бу” ҳар еттиликда қайтарила боради.

*Эл севган тарона олий мақом бу,
Иймонли ўзбекдан тонгги салом бу.
Қалбларни жўштирган ширин калом бу,
Назари мунаввар боқий қалам бу.
Шеърят аталмиш рангли олам бу,
“Боғ бўстон қиссаси” бўлмас тамом бу,
Ғафур Ғулом бу.*

Бу мусаббаънинг шу биринчи банди ўзбек халқи фарзанди, дилбанди, шоир ва элпарвар бир олижаноб инсоннинг тимсолини кўрсатади. У бор вужуди билан халқнинг муҳаббатини қозонган. Юксакларга кўтарилаётган гўзал таронадек янграйди унинг олий даражадаги шеърлари. У иймон эгаси бўлган ўзбекнинг эрталабки саломини сингари пок ва беғубор, сафоли ва гўзал. Шоир Ғафур Ғуломнинг сўзлари қалбларга тўлқин солажагини, боқишларидан нур ёғилиб туришини айтади.

Беш банддан иборат бу шеърда Ғафур Ғуломнинг бадий образини ўзининг ёрқин шеърий ифодасини топган. Ҳамиша ўз халқи билан ҳамнафас бўлиб унинг хурсандлиги ва қайғусини баробар торган, душман кўксига ханжар каби қадалувчи сўзлар орқали зарба берадиган курашчи, етим-есирларни ёвузлар чангалидан қутқариб оталарча бағрига босиб бошини силовчи инсон “Ғафур Ғулом бу!”.

Йўлдош Солижонов ўз шеърида Ғафур Ғулом образини унинг ўз шеърлари орқали истифода этган ҳолда муваффақият билан яратган.

У ижод денгизиде бебаҳо гавҳар. У осмонда чарақлаб ҳар тарафга ёруғ нур таратаётган куюш, у ўз шеърлари билан элга манзур бўлгани учун мағрур ижодкордир.

*Бадий уммонда энг бебаҳо дур,
Шогирдлар назмида давомли умр.
Фалакда қуюшдек чарақлаган нур,
Мен ўзбек шоири бўлай деб мағрур.*

*Сўзини халқига қилолган манзур,
“Муҳаббат аҳлига гулдаста” ком бу,
Фафур Фулом бу.*

Йўлдош Солижоновнинг шеърида бир ўринда қофия танглиги сезилиб қолган (калом – қалам). Аммо мазмуннинг яхлитлиги, фикрнинг жўшқинлиги уни ёпиб юборган. “Ҳаёт шароби деб заққумлар ютган” деган мисранинг моҳияти эса “ҳар лаҳза мазмуннинг қадрига” етадиган ўқувчи учун сал мавҳумроқ туюлади.

Ҳар бир шеърда бундай кўринишлар юз бериб туради. Асосий масала бу эмас. Асосий масала шундаки, шоирнинг “Фафур Фулом бу” деб нидо қилар экан, XX аср ўзбек адабиётининг улуғ вакилига халқимизнинг муҳаббати ва ифтихорини самимий ва ҳаяжонли ифодалар орқали баён этганлигидадир. Ҳеч шубҳасиз, бу шеър “Фафур Фуломнома” туркумида ўз ўрнига эга бўлиб қолади.

ФАФУР ФУЛОМ ИЛҲОМИ

Фафур Фуломнинг ғазаллари кўп эмас. Аммо буюк шоир даҳосининг бу оз сонли гавҳарлари ғоят сержило, теран мазмунли ва жон ҳузури бўлган назмий дурдоналардир.

Самарқандлик шоира, олима, педагог Дилором Салоҳий ана шундай қимматбаҳо дурлардан бирига унга яраша безак берган. У Фафур Фуломнинг “Сиз, эй озода дўстлар, бу кўнгулни эҳтиром айланг” деб бошланадиган бир ғазалига мухаммас боғлаган. Мен Салоҳийнинг бу мухаммасини “Самарқанд университети” гатезасида ўқидим (№ 4 (1034) май, 2003 йил). Газетанинг шу сони академик-шоир Фафур Фуломнинг 100 йиллигига бағишланган.

Фафур Фулом ўз ғазалининг матлаида озода дўстларга мурожаат қилиб кўнгилни ҳурматловга чақиради. Яна дейдики, агар мабодо бу нарсани амалга оширмақ қийинлашса, аста-секин уни ром этинг, лекин охири ана шу ниятни (кўнгилга эҳтиром бўлмоғини) амалга оширинг.

Шоира Салоҳий Фафур Фулом билдирган фикрнинг доирасини жуда кенгайтиради.

Элу юртни, ҳурлик диёрини чин к ўнгулдан иззат-хурматини жойига кўйинг, дейди шоира. Шундай қилувчи инсон ўз ватанида шербаччадек гурур ва ишонч билан сайр қилади. Айни замонда у ўз маромида қадам ташлаб ўша озода дўстлар билан бирга кўнгулни эҳтиром қилиб ҳатто ваҳш даражасидагиларни ҳам ўзига ром эта олади.

Салоҳий —

*Келинг, дилдан хитоб бирлан ҳур элни Сиз киром айланг,
Яна шербачча суръатла ватанда хуш хиром айланг
Чу оҳиста назар ташлаб сайрни бир маром айланг*

Фафур Фулом —

*Сиз, эй озода дўстлар, бу кўнгулни эҳтиром айланг
Мабодо ваҳшиликда шухрати оҳиста ром айланг.*

Иккинчи мухаммасда Салоҳий ва Фафур Фулом худди ўз ички кечинмаларини айтиб фикр алмашаётгандек бўладилар. Улардан бири ёш, тинч, осойишта (беғалва) замонда ўсиб камол топган. У китоб орқали (Ғ. Фулом яратган китоблар) Навоийдек қуёшдан баҳра олган, бу ҳаётнинг тезкор оқимини ғанимат билади. Аммо улуғ ёшли шоирнинг деганлари бундан фарқли. Ғ. Фулом риё ҳақида сўзлайди. Унинг ёқимли, танти боши масту бепарво кўринади. Лекин риё авж олган жойда (риё базми) бериё бўлмоққа чақиради.

Гўё икки авлод ҳар бири кўнглини тўлдирган туйғуларни баён этмоқда. Аммо иккаласи бир бўлиб икки авлод ҳаётига хос, у туғдирган кечинмаларни изҳор этадилар.

Салоҳий —

*Китобингиз анис ўлди кичик беғалва ёшимдан
Қалам соҳир ҳадис сўзлар Алишердек қуёшимдан.
Ғанимат бу ҳаётимда ажаб тезкор маошимдан*

Фафур Фулом —

*Ҳамиша масту бепарво лобар танти ёшимдан
Риё базмида аммо бериё андуҳу жом айланг.*

Мухаммас шу йўсинда давом этади. Салоҳий ўз авлоди номидан улуғ шоирга тасаннолар ўқийди. Унинг фасиҳ ашъоридан сармаст бўлган шердор юракларни тилга олади. Улуғ шоир тарбиясида камол топган авлодни эслатади. Ғ. Фуломнинг ҳар достону байти унинг суюкли элига байроқ бўлганини айтади. Бу фикрлар Ғ. Фулом байтларидаги дардманд мисраларга ҳамоҳанг янграйди.

Мухаммаснинг охирги банди ҳар иккала етук бадий истеъдод эгаларининг биргалашиб бир-бирларини улуғлаётганидек туюлади. Шоира устоз Ғ. Фуломнинг шукуҳли равзаси боғлар атри ила чулғанувини тилайди. Устоз ижодининг юксак қадр қиммати тўғрисида сўзлайди. Бу гаплар Ғафур Фуломнинг ўзини эски қул деб аташи, ҳазиломуз тарзда фуломликка тайёрлиги изҳори билан қўшилиб кетади. Охиروقибатда мухаммасга гарчи Салоҳий тахаллуси тушмаган бўлсада, унинг мисралари қадри баланд эканини кўрсатади. Чунки уларга устоз сатрларининг шуъласи тушган.

Салоҳий —

*Шукуҳли равзангиз тўлсин боғимдан сочган атримдин
Илоҳий нурига гарқ айласин меҳрим-ла бадримдин
Музаффар номингизни мен баланд тутдимки, қадримдин*

Ғафур Фулом —

*Агар виждон аро бир партаве тушса бу сатримдин
Бу эски қулни тутдик, денгу Ғафурни Фулом айланг.*

МУЗЕЙЛАРДА

Навоий номидаги давлат Адабиёт музейи Ўзбекистон пойтахти Тошкент шаҳрининг қоқ марказида Навоий кўчаси , 69-уйда жойлашган. Унда ўзбек адабиётининг беш юз йиллик тарихига оид кўп мазмундор экспозициялар бор.

Ғафур Ғуломга бағишланган экспозицияда бош ўрин тутган нарсалар шоирнинг ўзбек ва рус тилларида нашр этилган асарлари асосий ўринга эга. Улар икки стендни эгаллайдилар. Бу китоблар орасида Ғ. Ғуломнинг “Гилос данагидан тасбех”, “Вақт”, “Бари сеники”, “Ўзбекистон чароғлари”, “Шароф кўлёмаси” ва бошқа китоблари бор. Шунингдек, Ғ. Ғуломнинг рус тилида эълон қилинган асарлари – “Избранное” (“Танланган асарлар”), “Счастье родной земли” (“Она ер саодати”) ва бошқалар ҳам шу ердан ўрин олган.

Иккинчи тур китоблар Ғафур Ғулом ижодиётига бағишланган турли илмий талқиқотлар ва оммавий нашрлардир. Улар орасида Ҳ. Ёқубовнинг “Ғафур Ғулом”, Нуриддин Шукуровнинг “Ғафур Ғуломнинг лирик поэзиядаги маҳорати”, Салоҳиддин Мамажоновнинг “Шоир ва замонавийлик” асарлари алоҳида кўзга ташланади.

Адабиёт музейининг Ғафур Ғуломга доир экспозициясида ҳайкалтарошлар, рассомлар, фотография усталарининг Ғафур Ғулом ижодига оид асарлари алоҳида туркумни ташкил этади. Булар орасида тошкентлик рассом Ғафур Абдураҳмонов мўйқаламига мансуб портрет, айниқса, диққатни ўзига жалб қилади. Портрет бўёқли, 100x90.

Суратда шоирнинг стол ортидаги курсида ижод оғушига ғарқ бўлиб ўтирган ҳолати тасвирланган. Кўзойнак остидан боқиб, қошларининг сал юқорига кўтарилиб туриши унинг чуқур тафаккури, янги бир асарни юзага келтираётганидан далолат беради. Бошида дўппи, унинг остидан кўриниб турган силлиқ таралган сочлари оқара бошлаган. Лаблар тасвири шоир нигоҳининг ифодасига уйғун. Улар ҳам шоирнинг хаёлчанлигига мос ҳолда кўрсатилган. Шоирнинг

ўнг қўлида қалам. Қўл бир оз букилган, юқорига сал кўтарилган, қаламга рассом қизил ранг берган. Шоирнинг чап қўли бармоқлари букилган ҳолда стол устига қўйилган.

Шоир эгнида тимқора йўл-йўл чизик ўтган пиджак ва унинг остида оқ кўйлак. Кўйлак энги пиджак остидан сал чиқиб турибди. Кўйлак ёқасида қорамтир галстук. Бу тасвирлар шоир қиёфасини тўла очиб берган. Шоир кўкрагида кўриниб турган нишон ҳам суратда ўз мазмунига эга. У шоирнинг хизматлари ва баланд мавқеининг белгисидир.

Фафур Фулом ўтирган иш столига қалин мато тўшалган. Столнинг ўнг тарафида китоблар, ўртада ёзилган варақлар. Чап томонда эса бир конверт ётибди. Булар иш жараёнининг кўринишларидир.

Рассом ранглар уйғунлигини таъминлаган. Стол устидаги мато зангори. Суратнинг умумий фони эса оқиш.

Рассом ёзувчини иш хонасида илҳом билан меҳнат қилаётганини кўрсатишга ҳаракат қилган ва шунга эришган.

Фотография усталарининг ишлари ҳам диққатга сазовордир. Уларда Фафур Фулом ва халқ мавзуи ўз аксини топган. Сиз гоҳ Фафур Фуломни ёш ўқувчилар орасида улар билан жону дилдан сўзлашаётганини кўрасиз. Гоҳо Фафур Фулом ўз ижодкор дўстлари даврасида кўринади, гоҳида шоир минбарда туриб шеър ўқиётгани тасвирланади. Баъзида бу хушсуҳбат инсоннинг ўз улфатлари, қардошлари билан қизиқарли суҳбат қураётгани ифодаланган. Шоир кундалик турмуши бу лавҳаларда маҳорат билан тасвир этилган.

Экспозициянинг бир бўлагида Фафур Фуломга дўстларининг совғаларидан айримлари – чопон, дўппи, қийиқ, дастрўмол, яктак ҳам учрайди. Бу шоир ҳаётининг реал тасвирини анча кучайтирган.

Кўқондаги Фафур Фулом номли Адабиёт музейида ҳам шоирнинг катта портрети бор. У музейга кираверишда фойеда ўрнатилган. Суврат шу ерда танҳо осиелик туради. Чунки музейга номи қўйилган буюк адиб ҳар бир музейга келган томошабинини ўзи шахсан кутиб олиб, уни хуш қаршилаётгандек таассурот туғилади. Бу портретни ўша вақтда шу музейда ишлаган рассом Самуел Маркович Валенский

чизган. Тасвирий санъатда академик-шоир Фафур Фулом образини яратишда бу асар ҳам ўз муносиб ўрнига эга.

Кўриниб турибдики, Ўзбекистон тасвирий санъатида академик-шоир Фафур Фуломнинг бадиий образини яратиш соҳасида озми-кўпми ишлар амалга оширилган. Агар ёш санъатшунослар авлоди вакиллари ана шу мавзунинг илмий таҳлилига диққат қаратсалар, яхши бўлар эди. Шоир образининг санъат усталари томонидан қандай ишлангани тўғрисида малакали илмий тадқиқотлар яратсалар яхши бўлар эди. Бу иш санъатшуносликка оид билимларни ёйишга, тасвирий санъат усталарининг ижодий йўлини илмий асосларда ёритмоқ ва оммалаштирмоққа хизмат қилади. Айни замонда у Фафур Фулом образи орқали адабий-ижодий жараёни ташвиқ этишга ҳам фойдаси тегади.

Алишер Навоий номидаги Адабиёт музейида Фафур Фулом ҳаёти ва ижодига бағишланган кўргазма ҳозирги замон ўзбек адибларига оид бошқа кўргазмалар қаторида жойлаштирилган. Бу кўргазмалар Фафур Фуломнинг ижодий сафдошлари Абдулла Қодирий, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Ойбек, Шайхзода, Ҳамид Олимжон ва бошқа ўзбек адабиётининг пешқадам арбоблари ижодига бағишлангандир.

Тошкентда энг катта ва обрўли маданият масканларидан бири Ўзбекистон тарихи музейидир. У шаҳарнинг марказида, мустақиллик майдонининг ёнгинасидаги муҳташам бинода жойлашган. Бу музейда Ўзбекистон тарихи қадимги даврлардан тортиб ҳозиргача кўп илмий материаллар асосида ёритилган.

Музей экспозициялари орасида XX асрнинг ўрталаридаги Ўзбекистон илмий-адабий ҳаётига оид материаллар ҳам намоён этилади.

Аmmo, менимча, шундай катта бир илмий-тарихий муассасада XX аср ўрталаридаги ўзбек адабиётига оид маълумот етарли эмасдек кўринади. А. Қодирий, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Ойбек, Фафур Фулом, Ҳамид Олимжон, Шайхзода, Уйғун, Зулфия каби Ўзбекистоннинг улкан бадиий ижод усталари тўғрисида музей томошабинларида кенгроқ тасаввур туғдирувчи экспонатлар бу ерда кўпроқ бўлса фойдадан холи бўлмас эди. Эҳтимол, Тарих музейида келажакда адабиёт тарихига оид алоҳида бўлим ёки каттароқ экспозиция яратиш мумкин бўлар, деб умид қиламиз.

Ғ.Ғулом номидаги Ғарғона вилоят адабиёт музейи ҳақида маълумот (Бу маълумотни филология фанлари номзоди, ўша музей директори А.Турдалиев ёзган).

“1961 йил 8 февралда Қўқонда адабиёт музейи очилди.

Янги маданий-илмий муассаса шаҳардаги ноёб меъморий ёдгорликлардан ҳисобланган 1911 йилда қурилган собиқ республика давлат банки биносидан ташкил этилди.

Муассасани ташкил этишда Ўзбекистон РҒА вице-президенти И. Мўминов раҳбарлигида республикамизнинг атоқли олим ва шоирлари жалб этилди. Жумладан, шоир Ғафур Ғулом, филология фанлари доктори, академик Азиз Қаюмовларнинг хизмати катта бўлди.

1966 йилда Ғафур Ғулом хотирасини абадийлаштириш мақсадида музейга унинг номи берилди.

Музей 1968-1978 йилларда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги адабиёт музейининг филиали эди. Республика ҳукуматининг 1978 йил декабрдаги “Республика музейларининг аҳволи ва уларни яхшилаш тадбирлари ҳақида”ги қарорига асосан 1979 йил 1 апрелдан эътиборан музей “Ғафур Ғулом номидаги Ғарғона вилоят адабиёт музейи” деб номланиб, мустақил илмий-маданий ва маърифий давлат муассасаси бўлиб қолди. Музей республика Маданият ва спорт ишлари вазирлиги тасарруфида.

Музейнинг қайта ташкил этилган экспозицияси 1982 йил 26 майда очилган.

Музей экспозицияси 8 та залга жойлашган бўлиб, Қўқон адабий муҳитига даҳлдор 66 нафар ижодкорнинг ҳаёти ва ижодига доир экспонатлар ўрин олган. XX аср адабиётига бағишланган залида Ғафур Ғулом ҳаёти ва ижодига доир алоҳида бўлим мавжуд. Унда атоқли шоир ҳаёти ва ижодига оид 30 дан ортиқ экспонатлар намойиш қилинмоқда”.

ҒАҒУР ҒУЛОМ МУЗЕЙИ

2004 йили Тошкентда академик-шоир Ғафур Ғулом музейининг янги иморати қуриб битқазилди ва унинг тантанали очилиш маросими бўлиб ўтди. Унғача Тошкент Бешёғоч даҳасида ҳозирги Муқимий номли мусиқали драма ва комедия театрининг ёнидаги шоир Ғафур Ғулом оиласи билан яшаётган ҳовлида шорнинг уй-музейи иш олиб борар эди.

Янги иморат улкан ва муғташам. Музей экспозициялари академик-шоир Ғафур Ғуломнинг бутун ҳаёти ва ижодий йўлини акс эттиради. Биринчи бўлимда катта бир панно Ғафур Ғулом 100 йиллиги байрамида шоир номи билан аталган боғ ва ундаги Ғафур Ғулом ҳайкалининг тантанали очилиш маросимига оид. Паннода Ўзбекистон президенти Ислам Каримов шоирнинг фарзандлари ёзувчи Олмосхон Аҳмедова ҳамда тарихшунос олим ва педагог Хондамир Ғуломов билан биргаликда тасвирланган. Улар шу тантананда ишгирик этмоқдалар.

2003 йили бутун Ўзбекистонда Ғафур Ғуломнинг туғилганига 100 йил тўлишига оид кўп тадбирлар ўтказилган эди. Ушбу музейнинг иккинчи ҳаёти, яъни янги иморатга кўчиб ўтиши ва унда янгиланган экспозицияларнинг ўрнатилиши гўёки бу тадбирларнинг давомий якунидек бўлди.

Музей икки қаватли иморатда жойлашган. Биринчи қаватда катта вестибюлга мармар билан ишлов берилган. Бу ерда бир-икки хизмат ва хўжалик хоналари ҳам бор. Меҳмонлар мармар зиналар орқали иккинчи қаватга кўтариладилар ва катта залга кирадилар. Ана шу ерда Ғафур Ғулом ҳаёти ва ижодига бағишланган экспозициялар ўрнатилган. Улар ёш Ғафур Ғуломнинг болалик йиллари тўғрисидаги маълумот билан бошланади.

Машҳур ўзбек шоири ва мутафаккири академик-шоир Ғафур Ғулом 1903 йил 10 май куни Тошкент шаҳрида дунёга келган. Унинг отаси кам ер деҳқон бўлган.

Музей экспозициялари XX аср бошидаги Тошкент шаҳрининг умумий кўринишига оид лавҳаларни намойиш этади. Тор ва эгри-бугри кўчалар, пастқам, бир қаватли лой ва гувалалардан қурилган уйлар, кўчадаги асосан от ва эшак аравалар, турли юпун миллий либосдаги кишилар бу лавҳаларда ўз аксини топган.

Бир стендада оқ калта соқолли кекса муаллим ва унинг қаршисида қўлига китоб тушган ўқувчилар кўринади. Бу — эски мактаб. Гарчи мактабнинг кўриниши анча ночор бўлса-да, бу ердан араб ёзувида пухта савод олган ёшлар етишиб чиққанлар. Сўнг бу ёшлардан айримлари мадрасаларда таълимни давом эттирганлар. Бу ерда эса араб, форс тиллари, ҳам қонуншунослик, диний илмлар чуқур ва ҳар томонлама ўқитилган. Фафур Фулом ҳам шундай ёшлардан бири бўлган.

Кейинчалик у янги очилган таълим-тарбия ўқув юрт-ларида ўқиган, шу ерда ўқитувчилик қилган.

Айни замонда матбуотда фаол қатнашган. XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб Фафур Фуломнинг ёзган шеър ва ҳикоялари матбуотда эълон қилина бошлаган. У ўз шеърларига Мирзо, Фуломий тахаллусларини қўяр эди. Музей экспозициясида дастлабки чиққан китобларнинг айрим намуналари қўйилган. Улар асосан лотин ёзувида.

XX асрнинг биринчи чорагидан бошлаб Фафур Фулом ўзбек адабиётининг пешқадам арбобларидан бири сифатида шуҳрат топа бошлади. Унинг дostonлари, шеър ва ҳикоялари кенг ўқувчилар оммасининг диққат-эътиборини қозонди.

Музей экспозициясининг катта бир стенди жаҳон адабиёти мумтоз арбобларининг суратларидан ташкил топган. Ўртада эса шоир Фафур Фуломнинг чиройли ва катта фотографик сурати қўйилган. Унда шоир ёзув столида ижодий иш асносида тасвир этилган. Бу тимсолий суратдир.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Фафур Фуломнинг фашизм, расизмга қарши яратган оловли шеърлари бу лаънати одамхўрлар кўксига ханжардек қадалди. Шоирнинг “Сен етим эмассан”, “Мен яҳудийман” каби асарлари жаҳоннинг жуда кўп тилларига таржима қилинди, улар фашист босқинчиларини тор-мор келтиришда халқимиз учун зўр бир қуролдек хизмат қилди. Фафур Фуломнинг ана шу шеърларидан ташкил топган “Мен Шарқдан бораётirman” (рус тилидаги таржимаси “Иду с Востока”) шеърлар тўплами юксак давлат мукофотига сазовор бўлди. Музей экспозициясида ана шу тарихий асар ҳам марказий ўрин эгаллаган.

Музей экспозицияларининг кейинги бўлимларида шоир Фафур Фуломнинг яшаш хонаси тасвир этилган. Олдийгина

Ўзбекона хона. Ўртада кичик хонтахта, тўрт тарафига кўрпачалар тўшалган. Девордаги қозиқда чопон ва дўппи осибди. Бу макет шоирнинг кундалик турмуши нақадар эл қатори, соддагина бўлганини тасвир этади.

Кейинги стендлар Фафур Фуломнинг ижодий фаолияти тўғрисида ҳикоя қилади. Икки бўлим “Шум бола” повестига бағишланган. Бир неча бўлимлар Фафур Фулом ва омма мавзуида. Унда шоирнинг элу юрт билан бирга ҳамдам ва ҳамнафас бўлганини тасвирловчи катта-кичик фотоматериаллар жойлаштирилган.

Алоҳида бир бўлимда шоирнинг болалар учун ёзган асарларидан намуналар териб қўйилган. Улар ўзбек ва рус тилларида. “Менинг дўстларим”, “Тургун и утка”, “Тонг отар қўшиқлари” каби яхши суратлар билан безатилган китоблар ва бошқа асарлар шулар жумласидандир.

Бир неча стендларда Фафур Фуломнинг собиқ иттифоқ ёзувчилар жамоатчилиги, бутун дунё мамлакатлари адабий аҳли билан ижодий ва ижтимоий ҳамкорлиги тасвир этилган. Бу бой ва мазмундор маълумотлар ўзбек маданияти ва адабиётининг халқаро обрў ва эътирофидан дарак беради. Шунинг учун ҳам бу бўлимнинг “Ўзбекларни жаҳонда шону шуҳрат топмоғига хизмат қилган шоир”, деб аталмоғи ҳам бежиз бўлмаган.

Музей экспозицияларида Фафур Фулом ижоди ва ижтимоий фаолиятига оид бундай материаллар етарли даражада. Экспозиция сўнгида Тошкент шаҳар Фафур Фулом номли истироҳатгоҳдаги шоир Ф. Фулом ҳайкалининг катта сурати (ҳайкалтарош Миртожиев Равшан) ва шоирнинг кичик ҳажмдаги ҳайкали (ҳайкалтарош Шапиро) шоир образини абалдийлаштиришга хизмат қилади. Экспозицияларнинг охириги бўлимлари Фафур Фуломнинг оиласи, фарзандлари, набиралари, жиянлари тўғрисида.

Бир оиладан уч академик етишиб чиққан. Академик-шоир Фафур Фулом. Унинг икки ўғли Улуғбек Фафурович Фуломов (1933-1990) физика-математика фанлари доктори, профессор, академик; Абдулқодир Фафурович Фуломов (1945 й. туғилган) физика-математика фанлари доктори, профессор, академик. Қизи Олмосхон (1938 й. туғилган) Фафуровна Аҳмедова журналист, адиба. Кичик ўғли Хондамир Фафурович Фуломов (1947 й. туғилган) тарих фанлари номзоди, олим, педагог.

Тошхон Фафуровна Фуломова 1950 йилда туғилган. Микробиолог, доктор, профессор олима.

Ана шу оилага мансуб набиралар, куёв-келинлар, жиянлар тўғрисида бу стендлар қисқа, аммо қизиқарли маълумотлар берадилар. Музей улуғ шоир, олим, жамоат арбоби академик Фафур Фуломнинг бутун ҳаёти, ижодий фаолияти унинг ўз халқи ҳаёти билан чамбарчас боғлиқлиги, шунинг учун ҳам халқнинг бу ўлмас ижодкорга муҳаббати баланд бўлганини ёрқин намоёиш этиб туради.

**Фафур Фулом “Мукамал асарлар тўплами”, 12 томлик.
Биринчи том. Шеърлар. (1923-1940) 13-бет**

Мен туғилганимда отам Фулом Мирза Ориф ўғли 35 ёшда, онам Тошбиби Шоюсуф қизи 21 ёшда экан. Кўпинча керак бўлиб қолганда отамнинг нима иш қилиб тириклик ўтказганини аниқ айта олмайман. “Деҳқон” деб қўя қоламан. Отам дурустгина саводли, ўзбекча, тожикча яхши билар ва унча-мунча русча ҳам сўзлашар экан. Шаҳар ичида кишиларга ариза, справкалар ёзиб бериб юрар, шунинг учун ҳам исмига “Мирза” деган лақаб қўшимча бўлган экан.

Отам адабиёт билан жуда қизиқар экан. Уйимизга ўзбек шоирлари ва хаттотларидан Хислат, Шомурод котиб ва бошқалар келиб юрганини эс-эс биламан. Фарғона водийсидан келадиган шоирлар ҳам, Муқимий, Тошхўжа Асирий, Фурқат, Муҳйи ва бошқаларнинг бизникига кўп келганини айтадилар. Отам “Мирза” ва “Фулом” тахаллуслари билан талай шеърлар ёзган. Лекин булар бир ерга тўпланиб, ё бўлмаса босилиб чиққан эмас. Сўнгги йилларда амаким (отамнинг кичик укаси) Мирза Абдулла Мирза Ориф ўғли “Мирза” тахаллусини ўзиники қилиб олиб, шеърлар ёзар эди. Унинг “Баёзи Мирзо” деган китоби 1913 (1331 ҳижрий) йилда Тошкентда “Фуломия” босмахонасида босилган.

Онам ҳам ўзбекча, тожикча адабиётларни ўқиб, англай оладиган зеҳли хотинлардан эди. Ўзи шеър ҳаваскори бўлганида халқ оғзаки термалари вазнида унча-мунча шеърлар айтиб юрганини эслайман. Булардан, айниқса, отам ўлимига бағишлаб айтгани ҳали ҳам қулоқларимдан кетмайди...

Ғафур Ғуломнинг таҳаллуслари

1. Кўса серсоқол
2. Кўса
3. Илғор
4. Нуртой
5. Мирза Нуртой
6. Ипакнинг адаси
7. Ипакнинг адаси Ғафур Ғулом
8. Ўзарнинг адаси
9. Ўзар ва Ўсарнинг адаси
10. Ўсарбойнинг адаси ёзган шеър
11. “Н” имзоси билан босилган
12. Нуриниса

ОЛМОСХОН

Фафур Фуломнинг қизи Олмосхонни талабалик вақтларидан бери билар эдим. Лекин у билан шахсан танишиб ҳамсухбат бўлган пайтларим кейинги йилларга тўғри келади.

Олмосхон 1938 йил 3 июль куни Тошкент шаҳрида дунёга келган. Унинг онаси Муҳаррамхон опа асли Қўқон шаҳридан, ўқимишли, доно ва ғоят одамшаванда аёл эдилар. Олмосхон 1961 йили Тошкент давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Милилий университети)нинг журналистика факультетини битирган. Шундан бери журналистика ва адабий ижод билан машғул.

Унинг биринчи “Боланинг тили чучук-ширин” ҳикоялар тўплами 1959 йилда нашр этилган эди. Деярли эллик йиллик ижодий фаолияти давомида Олмосхон жуда кўп ҳикоялар, мақолалар, эссе ва хотиралар ёзган адиба сифатида адабиёт аҳлига ва элга танилган. Олмосхон таниқли давлат арбоби Қудрат Аҳмедович Аҳмедовнинг муҳаббатли ва садоқатли турмуш йўлдоши. Ана шу оилада у уй бекаси сифатида эрининг самарали ижтимоий фаолияти учун ҳамма зарур шароит ва ғамхўрликни таъминлади, фарзандларни тарбиялаб ўстирди. Олмосхон ҳозир уч фарзанднинг муҳтарама онаси ва саккиз набиранинг севиқли бувижони.

2008 йили ёзувчи Олмосхоннинг кўп сонли китоблари қаторига унинг икки янги асарининг наشري қўшилди. Улардан бири “Гиря” — ҳикоя ва ҳажвиялар тўплами. Иккинчиси эса “Унутилмас учрашувлар, хотиралар” деб аталади.

“Гиря” икки бўлимдан иборат. Биринчи қисмда адибанинг ўн бир ҳикояси бор. Иккинчи қисм эса ўн бир кичик ҳажвий бадиий лавҳалардан иборат. “Гиря”даги ёзувчининг отаси Фафур Фулом ҳақида ёзганлари, ҳеч шубҳасиз, бунини шоиримизнинг ижодий биографиясига тааллуқли. Улар хусусан ижод психологиясига оид лавҳалар сифатида қадриlidir. “Унутилмас учрашувлар, хотиралар” китобида ҳикоя қилинган турмуш кўринишлари эса Фафур Фулом ва халқ мавзуидаги гўзал, унутилмас ва таъсирли воқеалар изҳоридан иборат.

Бу китобларнинг мавзу доираси кенг. Уларда биз ёзувчи Олмосхоннинг қанчалар ҳаёт лавҳаларини усталик билан танлай билиши ва бадиий маҳорат билан тасвирлашига шоҳид бўламиз.

Агар Олмосхон Аҳмедованинг турмуш йўли ва ижодий фаолияти тўғрисида ёзаверсам, бутун бошлик бир китоб бўлади. Лекин мен ўз мавзуимдан – Фафур Фулом музейидан узоқлашмаслигим керак. Олмосхон Фафуровна Аҳмедованинг номи Фафур Фулом музейи билан чамбарчас боғлиқ.

Устоз академик Фафур Фулом 1966 йилда дунёдан ўтгач, унинг Бешёғоч даҳасидаги оиласи билан бирга яшаб турган ҳовлисида Фафур Фулом уй - музей 1983 йил ташкил этилди. Шу ҳовлидаги икки хонадон иборат икки қаватли гиштин иморатда шоир ҳаёти ва ижодига оид яхшигина кичик бир экспозиция уюштирилиб, музей меҳмонларига намоён этила бошланди. 1986 йилдан бери унинг доимий мудираси Олмосхон Аҳмедовадир. Ҳозир бу музей 2004 йилда қуриб битирилган янги иморатда ишлайди. Мен унда доимо янгиланиб турувчи экспозиция тўғрисида ҳикоя қилиб ўтдим.

Гоҳо ўйлаб қоласан киши, агар Олмосхон каби Фафур Фуломнинг муносиб фарзанди бу ишга, яъни музей учун янги иморатнинг қурилиши ва ишга туширилишига жонқуярлик билан, чидам ва матонат, астойдиллик ва фидойилик билан киришмаганда бу иш амалга ошармиди? Эҳтимол, амалга ошар эди. Чунки Ўзбекистон ҳукумати бу ишга асос солди, маблағ билан таъминлади, унга кенг йўл очиб берди. Лекин кўп натижа ижрочиларга ҳам боғлиқ. Агар бир толмас ижрочи идорама-идора югуриб елмаса, ҳамма бўғинларни ҳаракатга келтириб турмаса, томир отиб кетган бюрократиянинг мураккаб лабиринтларидан йўл топиб ўтиб мақсад сари тинмай интилмаса, молия идораларини маблағга оид қарорларни бажармоққа мажбур этишга кучи етмаса бир бошланган ишнинг интиҳосига етмоғи мушқил. Ахир, нега 2003 йили бутун Ўзбекистон халқи ўз улуғ шоири Фафур Фуломнинг 100 йиллигини байрам қилган вақтда бу музейнинг янги иморати битмаган, чала ҳолда ётар эди. Чунки бу қурилиш консервация қилинган бўлган. Муҳтарам Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг саяҳатлари билан муҳташам ва гўзал Фафур Фулом уй-музейи янги иморатда меҳмонларни кутиб олмоқда, уларга билим ва маърифат ёймоқда.

Бу ишлар ижросида Олмосхоннинг иштироки катта.

Биз даставвал ана шу маърифат маскани Фафур Фулом уй-музейининг янги биносини юзага келтириб ишга туширишда

қатнашган барча аҳлга — катта раҳбарлардан тортиб то оддий қурувчи ишчиларгача ҳаммаларига раҳматлар айтиб миннатдорлигимизни изҳор этамиз. Шулар қатори ана шу муборак ва хайрли ишнинг тепиб турган юраги бўлмиш Олмосхонга алоҳида таъзим қиламиз, унга узоқ умр, сиҳат-саломатлик, ишларида улкан ютуқлар тилаб қоламиз.

Муҳтарам китобхон! Менинг “Академик Фафур Фулом” рисоламнинг бу учинчи нашридир. Биринчи нашри 2002 йилда ЎзРФА нашриёти томонидан шоир 100 йиллигига бағишлаб чиқарилган. Кейинчалик унга баъзи қўшимчалар киритган эдим. Бу китоб 2008 йилда Тошкентда қайта нашр этилди (“Арт флекс” нашриёти). Ҳозирги нусха янги материаллар билан тўлдирилган.

Академик-шоир Фафур Фулом тўғрисидаги рисоламга мен хотима ёзмадим. Чунки бу хайрли иш ўз давомини топажак. Мен бунга ишонаман. Ўзбекистон халқининг ёш авлоди ўз улуғларини танимоғи, улардан ибрат олмоғи, уларнинг ишини муваффақият билан давом эттирмоғи лозим.

Фафур Фулом ҳамда у билан асрдош, ҳамкор бўлган ўзбек адабиётининг кекса авлоди анъаналарига мувофиқ ушбу “Академик Фафур Фулом” рисоламга қўшимчалар ёзилган йилни қуйидаги тарих-шеър (хронограмма) орқали билдирмоқни истадим:

*Беркитибмен ном ила хатга солиб
Бу рисола тарихин асрорини.
Шоир отин икки бош ҳарфин олиб
Анга қўшғил “итқи” сон миқдорини.*

Ечим: Шоир Фафур Фулом отидаги икки бош ҳарф “F”, “F” олинади. Уларнинг ҳар бирининг сон миқдори 1.000 дир. Шуларни қўшганда $1000+1000=2000$ келиб чиқади. Унга “т” (“итқи”) ҳарфининг сон миқдори 9 қўшилса, $2000+9=2009$ бўлади. Демак, Азиз Қажумов асари “Академик Фафур Фулом” рисоласининг учинчи нашрига қўшимчалар 2009 йилда ёзилган.

Азиз ҚАҲОМОВ
28 июнь 2009 йил

МУНДАРИЖА

Турмуш лавҳалари

Китоблар тортиғи.....	3
Бозорда.....	5
Дил изҳори.....	6
Ғафур Ғулом ва Пўлотжон домумла Қайюмов.....	8
Мушоиралар.....	12
Шеърий тарихлар.....	19
Ғафур Ғуломнинг 100 йиллиғи.....	27
Улуғ шоир хотираси. Ғафур Ғулом боғи.....	31

«Ғафур Ғуломнома»

Чархий марсияси.....	33
Ҳабибий ёзган марсия-тарих.....	35
Маҳсуд Шайхзоданинг «Ғафурга хат» шеъри.....	36
Абдулла Орипов марсия-шеърлари.....	39
Мирзажон Исломов шеърий туркуми: «Улуғ мамлакатнинг улуғ фарзанди».....	42
Ғафур Ғулом бу!.....	49
Ғафур Ғулом илҳоми.....	51

Улуғ шоир хотираси

Музейларда.....	54
Ғафур Ғулом музейи.....	58
Олмосхон.....	63

Адабий-бадиий нашр

Нашриёт муҳаррири: Маҳкам Маҳмудов
Мусаҳҳиҳа: Камола Болтабоева
Техник муҳаррир: Беҳзод Болтабоев

«MUMTOZ SO‘Z»
масъулияти чекланган жамияти
нашриёти

Нашриёт лицензияси АИ № 103. 15.07.2008
Теришга берилди: 15.06.2011
Босишга рухсат этилди 09.07.2011
Қоғоз бичими 60x84 1/32. Офсет қоғози. Times New Roman
гарнитураси. Ҳисоб-нашриёт тобоғи 4,0.
Шартли босма тобоғи 4,0. Адади 150
Баҳоси келишилган нарҳда

Тошкент, Навоий кўчаси, 69
Тел: 241-60-33

«MUMTOZ SO‘Z»
масъулияти чекланган жамиятининг
матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма 27/11
Манзил: Тошкент, Навоий кўчаси, 69
Тел: 241-81-20